

พระพุทธศาสนากับสันติภาพ

chaichan kevalanyu

บทที่ ๑
แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับสันติภาพ

จุดประสงค์ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความหมายของคำว่า “สันติภาพ” ในมิติต่าง ๆ
๒. อธิบายความเป็นมาของสันติภาพ สันติศึกษา และสันติวิธี
๓. อธิบายหลักแนวคิดของนักสันตินิยมทั้งฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออก

เนื้อหาสำคัญ

- แนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะตะวันตก
- แนวคิดเรื่องสันติภาพในทัศนะตะวันออก
- วิวัฒนาการแนวคิดเรื่องสันติภาพ

๑.๑ คำนำ

ธรรมชาติและสังคมของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นระดับจุลภาคคือตัวมนุษย์ ครอบครัว หรือมหภาคคือเมือง ประเทศ หรือระดับสังคมโลกเป็นไปอยู่คือถูกผลักดันและเคลื่อนไหวไปตามกฎธรรมชาติคือความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดทุกวินาที มนุษย์ในฐานะที่ตกอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติดังกล่าวไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ที่จะต้องถูกผลักดันและได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์เชิงวัฏวิสัยของสิ่งแวดล้อมภายนอก ในสถานการณ์ปัจจุบันเกิดความขัดแย้งและความไร้ระเบียบของสังคมซึ่งมีส่วนมาจากมนุษย์แต่คนและชุมชนต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด และเพื่อแสวงหาอำนาจเพื่อสนองความต้องการของตนและหรือสังคมของตนทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง ผลประโยชน์ ทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะการแข่งขัน หรือความภาคภูมิใจในความเป็นกลุ่มนิยม ซึ่งเกิดจากการครอบงำความคิดและรสนิยมจนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาติ เผ่าพันธุ์หรือระหว่างความเชื่อเช่น สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในระวันดา สงครามระหว่างมุสลิมกับโลกเสรีในตะวันตก ความขัดแย้งทางการเมืองของสงครามเย็น สงครามครูเสดซึ่งเกิดจากความเชื่อ เป็นต้น

กลุ่มนักปรัชญา นักคิดและนักวิชาการทั่วโลกต้องการแสวงหาทางแก้ไขเพื่อนำไปสู่ภาวะสันติภาพหรือลดทอนภาวะตึงเครียดที่จะนำไปสู่ความรุนแรงของความขัดแย้งซึ่งเป็นมูลเหตุให้เกิดสงครามในรูปแบบต่าง ๆ การศึกษาเรื่องสันติภาพจึงถือเป็นศาสตร์ที่สำคัญศาสตร์หนึ่งที่มหาวิทยาลัยทั่วโลกได้เปิดทำการเรียนการสอนในสถาบันโดยเรียกว่า “สันติศึกษา” (Peace Studies) เพื่อทำการค้นคว้าวิจัยเนื้อหาของสันติภาพทั้งทฤษฎีและหลักการปฏิบัติเพื่อหาแนวทางพัฒนาสังคมโลกไปสู่สันติภาพถาวรในอนาคต

๑.๒ ความหมายและความสำคัญของสันติภาพ

คำว่า “peace” ในภาษาอังกฤษ คำว่า “paix” ในภาษาฝรั่งเศส คำว่า “pace” ในภาษา อิตาลีเลียน และคำว่า “paz” ในภาษาโปรตุเกสและสเปน ล้วนมาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า “pax” หรือ “paics” ตามความเห็นของนักประวัติศาสตร์คำว่า “pax” ถือกำเนิดขึ้นในจักรวรรดิโรมัน คำคำนี้หมายถึง ช่วงเวลาที่ไม่มีความขัดแย้งหรือสงครามกลางเมือง หรือถ้าจะใช้ให้ถูกคำว่า “Pax Romana” น่าจะเหมาะสมที่สุด ชาวโรมันยังเชื่อมโยงความหมายของคำว่า “pax” กับนามธรรมอื่นๆ เช่น การสอดคล้องกัน, เกียรติยศ, และคุณธรรม เป็นต้น Santo Agostinho ซึ่งเป็นบิชอปในนิกายแคทอลิกในศตวรรษที่ ๔ ได้ให้นิยามคำว่า “Paz” ไว้ว่าหมายถึง ความสงบเรียบร้อย

สันติภาพ เป็นภาษาบาลี มาจากคำว่า “สนธิ” กับ “ภาวะ” แปลว่า ภาวะของความสงบ ในความหมายแท้จริงของคำนี้สอดคล้องกับเป้าหมายของพระพุทธศาสนาคือการบรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นภาวะสันติหรือสงบสุขที่สุดโดยไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า นตถิ สนธิ ปรี สุขิ (สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี) ดังนั้นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนไปสู่เป้าหมายคือความสงบสุขที่แท้จริงคือการเข้าถึงพระนิพพาน คำสอนของพระพุทธศาสนาจึงมีความสอดคล้องกับกระบวนการและแนวคิดเรื่องสันติภาพในโลกปัจจุบัน นักสันติภาพทั่วไปมุ่งความสนใจไปที่สันติภาพในระดับพื้นฐานคือ ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์หรือความเชื่อซึ่งทำให้เกิดกรอบความคิดแบบจำกัดจึงนำไปสู่ความขัดแย้งที่ปรากฏในปัจจุบันแต่หลักสันติภาพของพระพุทธศาสนามุ่งไปที่รากเหง้าของความขัดแย้งคือความไม่รู้สภาพที่เป็นจริง มุ่งทำลายตัวอวิชชาซึ่งเป็นสิ่งที่สังเกตเช่นปรากฏการณ์อื่นไม่ได้

สันติภาพในภาษาฮีบรู คือคำว่า “Shalom” ซึ่งพัฒนามาจากรากศัพท์ว่า “shelemut” อันหมายถึง ความสมบูรณ์และ ความเต็มพร้อม ในพระคัมภีร์ไบเบิลคำว่า “Shalom” มีความเกี่ยวข้องกับภาวะแห่งความสงบสุขและความอุดมสมบูรณ์ “Shalom” ยังหมายถึงพระพรของพระเจ้า พระคุณของพระเจ้า ความสง่างาม ความยุติธรรม สัจธรรม ความสุข และความเป็นอยู่ที่ดี จากพระธรรมอิสยาห์ ๓๒:๑๗ สันติภาพคือผลของความชอบธรรม พระธรรมอิสยาห์ ๙:๕ ได้กล่าวว่า “พระเจ้าทรงเป็นองค์สันติราช”

ในบริบทของ Christian spirituality ศาสนศาสตร์เชิงจิตวิญญาณจำแนกความแตกต่าง ระหว่างสันติภาพของบุคคลหรือสันติภาพภายใน กับสันติภาพของสังคมหรือสันติภาพภายนอก iva สันติภาพของบุคคลนั้นเป็นความสงบสุขที่ถือกำเนิดจากจิตวิญญาณภายในและการ ตระหนักรู้ถึง สัมพันธภาพของตนกับพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของและกับผู้อื่น ส่วนสันติภาพทางสังคมนั้น เป็นการอยู่ร่วมกันภายใต้กฎระเบียบทางสังคมอย่างสงบ ในแง่นี้ศาสนจักรแคทอลิกได้ กล่าวเสริมไว้ว่าสันติภาพไม่ได้เป็นเพียงแค่การปราศจากสงคราม หรือเป็นเพียง สัมพันธภาพที่สมดุลงันระหว่างผู้ที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกันเท่านั้น ตามคำสอนของนิกายแคทอลิก การที่จะทำให้เกิดสันติภาพทางสังคมได้นั้นมนุษย์จะต้องเต็มใจที่จะเคารพในศักดิ์ศรีของ ผู้อื่นและเริ่มกระทำการใดๆที่ก่อให้เกิดภราดรภาพ

ตามความเห็นของพระสันตปาปาเปาโล ที่ ๖ (ค.ศ. ๑๙๖๓ -๑๙๗๘) สันติภาพหมายถึง การพัฒนา ถ้าพิจารณาตามความหมายนี้แล้วสันติภาพหมายถึงการจัดความยุติธรรมและ ความเหลื่อมล้ำของ ระดับชั้นทางสังคมและเศรษฐกิจ, การจัดความอิฉาธิษยาและ การไม่ไว้ว่างใจ รวมถึงความเยอหยิ่งซึ่งเป็นการ โฆษณาชวนเชื่อเท่านั้น สิ่งเหล่านี้จัดว่าเป็น ภาวะคุกคามต่อสันติภาพทั้งสิ้น จึงนับว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างมาก ที่นานาชาติจะได้จัดหา ปัจจัยทางสังคมที่จำเป็น เช่น อาหาร, การศึกษา, การดูแลสุขภาพ, และการจ้างงาน ซึ่งมีอยู่พร้อมในประเทศที่พัฒนาแล้วแต่กลับขาดแคลนในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยการให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ลี้ภัยสงครามและผู้อพยพที่ยากจน

ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับสัจธรรมนั้น การแบ่งแยกทางเชื้อชาติควรจะถูกกำจัดให้หมดสิ้นไป และในทำนองเดียวกันการตระหนักถึง ศักดิ์ศรีของแต่ละบุคคลก็ควรจะถูกสร้างขึ้นด้วย คนแต่ละคนมีสิทธิในการมีชีวิตอยู่ และมีสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินที่จำเป็นซึ่งจะช่วยให้เขาพึ่งตนเองได้ แต่แต่ละประเทศสามารถทำให้วัฒนธรรม อารยธรรมและการพัฒนาทางเศรษฐกิจของตนแตกต่างไปจากประเทศอื่นได้ แต่ไม่ได้หมายความว่า จะทำให้ประเทศนั้น ๆ ตัดสินว่าตนเองเหนือกว่าประเทศอื่นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรม หมายความว่ารัฐควร ตระหนักรู้ถึงสิทธิระหว่างกันและควรให้ความร่วมมือในการพัฒนาโลก รัฐยังมีสิทธิที่จะดำรงอยู่, ได้รับการพัฒนา, และใช้ทรัพยากรที่จำเป็นเพื่อให้เกิดสัมฤทธิ์ผลในการพัฒนาบนพื้นฐานของ ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

จากหลักการของสัจธรรมและความยุติธรรมดังกล่าว ข้างต้น รัฐควรที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้เป็นไปเพื่อการสนับสนุนซึ่งกันและกัน ในทางสังคม การเมืองและวัฒนธรรม พร้อมทั้งนำเสนอภาพพจน์ของโลกที่เป็นจริงด้วย

ในทางตรงกันข้าม ความเคารพนับถือและความก้าวหน้าของชีวิตมนุษย์นั้นก็ต้องการ สันติภาพเพราะสันติภาพไม่อาจเกิดขึ้นได้ในโลกถ้าปราศจากการปกป้องคุ้มครองทรัพย์สินของ ผู้คน, การติดต่อสื่อสารอย่างเสรีในกลุ่มคน, การเคารพในศักดิ์ศรีของผู้อื่นและการยึดถือปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิด ภราดรภาพ จากความเชื่อเช่นนี้สงครามควรจะถูกกำจัดหรือหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิด อย่างสิ้นเชิง การใช้อาวุธนิวเคลียร์, ยุทธวิธีการแทรกซึม

เพื่อก่อการร้าย, หรือการชุกโครชกต่างๆ ควรถูกต้องได้อย่างจริงจัง การทำลายล้างเผ่าพันธุ์, ชาติพันธุ์, หรือชนกลุ่มน้อยควรถูกประณาม และถือว่าเป็นการ ก่ออาชญากรรมต่อมวลมนุษย การปฏิบัติกรอย่างก้าวร้าวที่ ทำลายล้างเมือง ทั้งเมืองหรือพื้นที่ใดๆ ในวงกว้างที่นำไปสู่การฆาตกรรมผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณนั้นนับเป็น อาชญากรรมต่อองค์พระผู้เป็นเจ้าและต่อมวลมนุษยชาติ

๑.๓ ประวัติความเป็นมาขององค์กรและการศึกษาสันติภาพ

บทเรียนของประวัติศาสตร์โลกในการแก้ไขปัญหาด้วยความรุนแรงทำให้มนุษย์ตระหนัก ถึงผลร้ายโดยใช้วิธีการที่รุนแรง ทำให้เกิดความชิงชังต่อการทารุณกรรมของสงครามที่มนุษย์กระทำต่อกัน การเรียกร้องความร่วมมือกับการสร้างสันติภาพในหมู่มวลมนุษยได้มีมานานแล้ว และได้ปรากฏรูปร่างอย่าง ชัดเจน เมื่อมนุษยชาติได้ประสบหัตถภัยของโลกทั้งสองครั้ง กล่าวคือ สงครามโลกครั้งที่ ๑ และ สงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่มนุษย์ได้รับรู้ถึงอำนาจการทำลายล้างด้วยอาวุธนิวเคลียร์ ทำให้มนุษย์ตระหนักว่าภัยของสงครามนั้นมีไขมีความหมายเพียงความทุกข์ยากบาด ล้มตายของมนุษย์เท่านั้น แต่อาจส่งผลถึงการสูญเสียบของอารยธรรมและของมนุษยชาติทั้งโลก ความตระหนักดังกล่าว ได้ก่อให้เกิด กระบวนการสันติภาพ (peace movements) ขึ้นหลาย รูปแบบ โดยกระบวนการต่อต้านสงครามต่อต้าน สงครามได้เกิดขึ้นในทุกภูมิภาคของโลก เพราะความหวุ่น เกรงในภัยของเทคโนโลยีการผลิตอาวุธต่างๆ เช่น อาวุธเคมี อาวุธชีวภาพ และอาวุธนิวเคลียร์ที่มีต่อมนุษย์

สภาพแวดล้อมของโลก และอารยธรรมของโลก ซึ่งในประเทศไทยเองก็เคยมีขบวนการสันติภาพซึ่ง ชักชวน ประชาชนชนให้ต่อต้านสงครามเย็น ระหว่างมหาอำนาจฝ่ายทุนนิยม (สหรัฐอเมริกา) กับ มหาอำนาจ ฝ่าย สังคมนิยม (สหภาพโซเวียต) แต่ที่เด่นชัดมากที่สุดคือประชาชนของประเทศในทวีปยุโรปที่ได้ประสบกับ ภัยพิบัติและความทุกข์ที่เกิดจากสงครามโลกทั้งสองครั้งเป็นอย่างมาก กระบวนการต่อต้านสงครามและ กระบวนการร่วมมือสร้างสันติภาพได้แพร่กระจายไปเกือบทั่วโลก กระบวนการที่เกิดขึ้นล้วนแต่มุ่งชักจูงให้ คน เข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน และร่วมมือช่วยเหลือกัน อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการมีสันติภาพ สันติศึกษา เป็นความพยายามอย่างหนึ่งในการต่อต้านสงครามและการส่งเสริมสันติภาพ ด้วยการส่งเสริมความเข้าใจเรื่อง สันติภาพและการปลูกฝังทัศนคติใฝ่สันติได้โดยฝ่ายกระบวนการทาง การศึกษา การศึกษาเป็นกระบวนการที่ สำคัญอย่างหนึ่งในการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับสันติภาพและปลูกฝังทัศนคติใฝ่สันติได้

หน่วยงานที่รับผิดชอบทางการศึกษาขององค์การสหประชาชาติ คือ องค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้ ทุ่มเทความพยายามที่จะหาทางจัดการศึกษาให้เป็นไปเพื่อให้โลกอยู่กัน อย่างสันติสุข โดยสงครามนั้นเกิดจาก เข้าใจผิด ความกลัว ความเกลียดชัง ความชิงชัง และเชื่อว่าการศึกษจะ สามารถให้คนมีความเป็นมนุษย์ คือ มีเหตุผล มีความเข้าใจอันดีซึ่งกันและกันและอยู่ร่วมกันอย่างสงบ

แนวทาง การศึกษาที่ UNESCO ใช้เพื่อส่งเสริมสันติภาพ คือ การศึกษาเพื่อความเข้าใจอันดี ระหว่าง ชาติ (Education for World Understanding หรือ Education for International Understanding) และ การศึกษาต่างวัฒนธรรมโดยใช้การศึกษาทำให้คนที่มีความวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ โยมี ความเข้าใจ เคารพ เป็นมิตร และคิดช่วยเหลือ หลักการและวัตถุประสงค์สำคัญของนโยบายการศึกษา เพื่อ ความเข้าใจอันดีระหว่างชาติ มีดังนี้

๑. สร้างมิตรระหว่างชาติและการมองโลกอย่างกว้าง ในการศึกษาทุกระดับและในทุกรูปแบบ

๒. ก่อให้เกิดความเข้าใจและการเคารพซึ่งบุคคล ทุกชาติ ศาสนา วัฒนธรรม อารยธรรม ค่านิยมและแนวทางการดำรงชีวิต โดยสอนทั้งวัฒนธรรมและเชื้อชาติอื่น

๓. ก่อให้เกิดความตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ที่มีมากขึ้น ระหว่างบุคคลและชาติต่างๆ ทั่วโลก

๔. ก่อให้เกิดความสามารถในการติดต่อกับผู้อื่น

๕. ไม่ตระหนักถึงแค่เพียงสิทธิ แต่คำนึงถึงหน้าที่ของบุคคล กลุ่มสังคม และชาติทั้งหลาย ที่จะต้องมีต่อกันและกัน

๖. เข้าใจถึงความจำเป็นที่ต้องมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและร่วมมือกันระหว่างชาติ

๗. สร้างความพร้อมของแต่ละบุคคลที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนของตน ของ ประเทศของตนและของโลกโดยทั่วไป

๘. เน้นหลักการไม่ยอมรับการใช้สงครามเพื่อแก้ปัญหาระหว่างประเทศ

๑.๓.๑ การพัฒนาการศึกษาเพื่อสันติภาพมีหลายรูปแบบและหลายวิธีมี ๔ แนวทางที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑. แนวการศึกษาเปรียบเทียบ (comparative education) แนวนี้เปรียบเทียบชีวิตความเป็นอยู่ทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และการเมืองประเทศต่างๆ

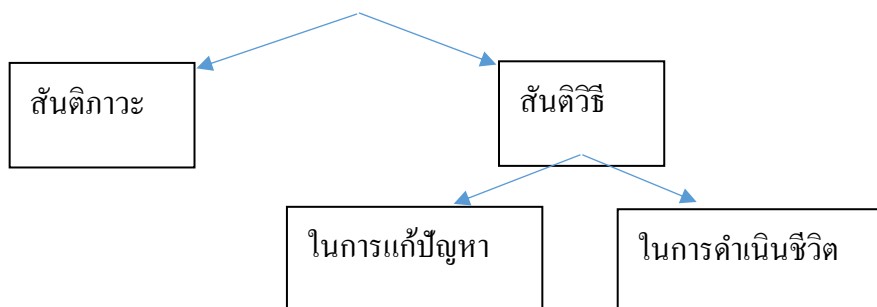
๒. แนวการศึกษาสหวัฒนธรรม (inter-cultural studies) การศึกษาลักษณะนี้เน้น วัฒนธรรมของชนชาติต่างๆ รวมไปถึงชนกลุ่มน้อย เข้าใจวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อให้ผู้ศึกษาเห็นคุณค่า เข้าใจความแตกต่างและความคล้ายคลึงของวัฒนธรรมต่างๆ

๓. แนวสากลทัศน์ศึกษา (global education) เป็นแนวทางการศึกษาที่สอนในชาวโลก ตระหนักในความรับผิดชอบร่วมกัน ในการสงวนรักษาทรัพยากรและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของโลก และตระหนักในความจริงที่ว่า โลกเรานี้ผูกพันกันทางระบบเศรษฐกิจ

๔. แนวพัฒนาศึกษา (development education) การศึกษาแนวนี้วิวัฒนาการมาจากการบวนการพัฒนาประเทศต่างๆ ประยุกต์จากทฤษฎีการพัฒนาต่างๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม การบริหาร เป็นต้น นอกจากจะเน้นการศึกษาเพื่อการพัฒนาแล้วยังเน้นการกระตุ้นมโนธรรมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเหล่านี้ โดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือ แนวการจัดการศึกษาเพื่อความเข้าใจอันดีระหว่างชาติ ระหว่าง วัฒนธรรม มีเป้าหมายใน การเสริมสร้างความรักความเข้าใจอันดีต่อกัน อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์สันติภาพร่วมกัน

ในการศึกษาเรื่องสันติภาพนั้น เรามักจะพบคำที่สำคัญที่มักได้รับการกล่าวถึงเสมอ คือ คำว่า **สันติศึกษา สันติภาวะ สันติวิธี สันติภาพ ความขัดแย้ง ความรุนแรง และสงคราม** ดังนั้นใน การศึกษาเรื่องสันติภาพ การทำความเข้าใจกับคำเหล่านี้ จึงมีความสำคัญมาก ในแง่ของการเข้าใจ นิยามความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ รวมทั้งวิธีการสร้างสรรค์สันติภาพได้อย่างเป็นรูปธรรม มากขึ้น ในที่นี้จะแยกทำความเข้าใจเป็นประเด็นดังนี้

สันติภาพ

๑.๔ สันติศึกษา

สันติศึกษา เป็นความพยายามอย่างหนึ่งในการต่อต้านสงครามและส่งเสริมสันติภาพด้วย การส่งเสริมความเข้าใจเรื่องสันติภาพและปลูกฝังทัศนคติที่ใฝ่สันติโดยผ่านกระบวนการทางการศึกษา ดังนั้นสันติศึกษาจึงไม่ได้เป็นเพียงการสอนสันติภาพเท่านั้น แต่ยังมีมุ่งสอนให้ผู้เรียนมี ทัศนคติที่ใฝ่สันติและรักสันติด้วย การให้คำจำกัดความดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากการแบ่งการศึกษา เรื่องสันติภาพคือ

๑. การศึกษาสันติภาพเพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจถึงลักษณะความเป็นจริงของสันติภาพ

(Education about peace)

นักวิชาการบางท่านเรียกการศึกษาเรื่องสันติภาพที่มี จุดมุ่งหมายแบบนี้ว่า สันติวิทยาหรือสันติศาสตร์ วัตถุประสงค์จะเน้นหนักในเรื่องการศึกษา ค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เข้าใจลักษณะความเป็นจริงของสันติภาพ โดยไม่มุ่งเน้นว่าเมื่อผู้ศึกษามีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสันติภาพแล้วจะต้องมีทัศนคติที่ใฝ่สันติหรือต้องการสร้างสันติภาพ เพียงแต่ เป็นการทำความเข้าใจลักษณะความเป็นจริงของสันติภาพเท่านั้น

๒. การศึกษาสันติภาพเพื่อสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น (Education for peace)

การศึกษาแบบนี้ นักวิชาการบางท่านเรียกว่า สันติศึกษา วัตถุประสงค์ในการศึกษาในแบบนี้คือการปลูกฝัง ทัศนคติใฝ่สันติให้แก่ผู้ศึกษา หรืออย่างน้อยมีสมมุติฐานว่า เมื่อผู้ศึกษาทราบถึงปัญหาและวิธีการสร้างความรุนแรงแล้ว จะนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ในการสร้างสันติภาพ และให้ผู้ศึกษามีใจรัก สันติ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างราบรื่นและไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ดังนั้นการศึกษา เรื่องสันติภาพในแบบที่เรียกว่า สันติศึกษา จึงไม่ได้เป็นเพียงการเรียนรู้เรื่องสันติภาพเท่านั้น แต่เป็น การเรียนรู้ที่จะใช้สันติวิธีด้วย ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเพื่อหาความเป็นจริงเกี่ยวกับสันติภาพ และการศึกษาเพื่อสร้าง สันติภาพให้เกิดขึ้น ล้วนมีจุดเริ่มต้นเดียวกันคือ ศึกษาานิยามความหมายของสันติภาพ

๑.๕ สันติภาพ สันติภาวะ สันติวิธี

นักวิชาการสันติภาพมักใช้คำว่า สันติภาพ ในความหมายที่ต่างกันออกไป ตามสำนักคิด ความเชื่อ และตามบริบทที่ต่างกัน บางคนใช้คำว่าสันติภาพในความหมายว่าเป็นสันติภาวะ คือภาวะ ที่สงบไม่มีความรุนแรง บางคนใช้ในความหมายของสันติวิธี คือวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการ แก้ปัญหาหรือดำเนินการใด ๆ สำหรับผู้ที่สนับสนุนสันติภาพในแง่สันติวิธีนี้ยังแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มที่เห็นว่าสันติวิธีเป็นเพียงวิธีการในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

พวกนี้จะต่อต้านการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา เช่น การใช้กำลังในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ การลงโทษโดย การใช้ความรุนแรงซึ่งเป็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ด้วยกัน แต่นอกจากการแก้ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งเป็นปัญหาของมนุษย์แล้ว นักสันติวิธีกลุ่มนี้ ไม่ได้มองว่าการฆ่าสัตว์ เป็นอาหารเป็นความรุนแรง ผู้สนับสนุนสันติภาพกลุ่มนี้มักจะมองปัญหาเฉพาะที่เป็นความขัดแย้ง ระหว่างมนุษย์กันเองเท่านั้น

๒. กลุ่มที่เห็นว่าสันติวิธีเป็นมากกว่าวิธีการแก้ปัญหา

หากเป็นวิธีทางในการดำเนินชีวิต นักสันติวิธีกลุ่มนี้มองว่า ความรุนแรงไม่ได้จำกัดอยู่ที่การกระทำระหว่างมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ ยังรวมไปถึงการกระทำความรุนแรงของมนุษย์ต่อสัตว์ พืช และธรรมชาติ แวดล้อมอื่น ๆ อีกด้วย เช่น ทศนะที่ว่า การบริโภคเนื้อสัตว์เป็นการกระทำรุนแรงต่อสัตว์ หรือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเกินความจำเป็น เป็นการกระทำความรุนแรงต่อธรรมชาติเหล่านี้เป็นต้น นอกจากนี้ นักวิชาการสันติภาพบางกลุ่มเสนอว่าควรขยายความหมายสันติภาพออกไป จาก สันติภาพเชิงลบ ซึ่งหมายถึง ภาวะที่ปลอดความรุนแรงทางตรง คือภาวะที่ปราศจากการต่อสู้ ทำร้ายกัน ใ้กว้างออกไป ครอบคลุมถึง สันติภาพเชิงบวก คือภาวะที่ปราศจากความรุนแรงเชิง โครงสร้าง ภาวะที่ปราศจากความทุกข์ยากที่ไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ภาวะเช่นนี้จึงเรียกได้ว่ามี สันติภาพที่แท้จริง คือมีสันติสุข นอกจากนี้ผู้ที่สนับสนุนสันติภาพอาจใช้คำว่าสันติภาพเหมือนกันแต่อาจเน้นต่างกัน เช่น บางคนที่เน้นสันติภาวะ บางคนเน้นที่สันติวิธี ผู้ที่สนับสนุนแนวคิด “สันติภาพด้วยกำลัง” เช่นผู้ที่ ถือคติ “แม้หวังตั้งสงบจงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ” เป็นพวกที่เน้นสันติภาวะมากกว่าสันติวิธี คือ ยอมเตรียมรบ หรือแม้แต่ลงมือรบจริง ๆ เพื่อรักษาไว้หรือให้ได้มาซึ่งความสงบ โดยผู้ที่มีแนวคิด เรื่อง “สันติภาพด้วยกำลัง” นี้จะมองว่ากำลังรบสามารถทำให้เกิดสันติภาวะได้ ๒ วิธี คือ

๑. กำลังรบสามารถป้องกันการเกิดสงครามได้

๒. สงครามสามารถกำจัดสงครามได้

ส่วนผู้ที่ยึดแนวสันติวิธีจะไม่เห็นด้วยกับแนวคิดข้างต้น คือการเตรียมการใช้ความรุนแรง (ลงมือรบ) ผู้ที่ยึดถือแนวคิดสันติวิธีมองว่าถ้าคิดป้องกันสงครามด้วยการเตรียมกำลังรบ ก็ จะต้องเกิดสงครามขึ้นแน่นอน เพราะฝ่ายตรงข้ามคงไม่ไว้ใจว่า ฝ่ายเราเตรียมกำลังไว้รับมือ หรือ ใช้เป็นข้ออ้างเพื่อการเตรียมกำลังไว้รุกราน

ส่วนแนวคิดที่ใช้สงครามกำจัดสงครามนั้น ผู้ที่เน้นสันติภาพโดยวิธีการสันติวิธีมีทศนะ ว่า บทเรียนจากประวัติศาสตร์ได้สอนว่าสิ่งนี้เป็นต้นเหตุของสงครามแทนที่จะขจัดสงคราม เพราะ แต่ละฝ่ายก็อยากเป็นใหญ่ เพื่อปกครองฝ่ายอื่น ๆ ไม่มีฝ่ายใดถูกปกครอง และมักไม่มองว่า ฝ่ายที่ เข้มแข็งกว่าเป็นผู้จัดระเบียบให้เกิดความสงบ หากแต่มองว่า เป็นฝ่ายใช้อำนาจกดขี่อย่างไม่เป็นธรรมจึงต้องหาทางต่อสู้ให้พ้นจากการถูกกดขี่ให้ได้ จึงเกิดเป็นสงครามเรื่อยมา

จากแนวความคิดข้างต้น สันติภาพสามารถใช้ในหลายความหมาย ดังนี้ สันติภาวะใช้ใน ฐานะที่เป็นเป้าหมาย คือสันติภาวะ ส่วนสันติภาพใช้ในฐานะเป็นวิธีการ คือสันติวิธี แล้วสันติ ภาวะคือภาวะที่สงบไม่มีความรุนแรง เช่น ไม่มีสงคราม ไม่มีการต่อสู้ฆ่าฟันและการเบียดเบียนกัน และสันติวิธีคือ วิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรงหรือวิธีการปฏิบัติที่ไม่รุนแรงในการแก้ปัญหาหรือดำเนินชีวิต

๑.๗ สันติภาพกับความขัดแย้ง

ภาวะที่มีความรุนแรงย่อมไม่ใช่ภาวะที่มีความสงบ ดังนั้น สันติภาพจึงหมายถึง สภาพที่ ปราศจากความรุนแรง แต่ที่ยังไม่ตรงกันก็คือ ถ้าภาวะที่ไม่มีความรุนแรงนั้นยังมีความขัดแย้งอยู่จะ นับว่าภาวะนั้นมีสันติภาพได้หรือไม่ กล่าวคือ สันติภาพ คือ สภาพที่ปราศจากความรุนแรงแต่ยังมี ความขัดแย้งอยู่ หรือ สันติภาพคือสภาพที่ปราศจากทั้งความรุนแรงและความขัดแย้ง โดยปกติภาวะที่สงบ คือภาวะที่ไม่วุ่นวาย แต่เรายังไม่รู้ว่าภาวะที่สงบไม่วุ่นวายนั้น ยังมี ความขัดแย้งอยู่หรือไม่ บางคนอาจจะบอกว่าถ้าจะไม่ให้วุ่นวายจริง ๆ สงบจริง ๆ นั้นก็ต้องไม่มี ความขัดแย้งอยู่เลย เพราะความสงบที่ผิวหน้าแต่มีความขัดแย้งซ่อนอยู่ลึกลงไป ก็เปรียบเหมือน ทะเลที่ดูสงบแต่เพียงพื้นผิวหน้าแต่มีคลื่นใต้น้ำอันรุนแรงและอันตรายซ่อนอยู่พร้อมที่จะทำลาย ความสงบที่พื้นผิวเมื่อใดก็ได้ ภาวะอันมีความขัดแย้งซ่อนอยู่นี้จะเรียกว่าความสงบอันแท้จริงยัง ไม่ได้ ตัวอย่างที่ขณะนี้คือ การนิยามความหมายสันติภาพโดย ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสะอ้าน

“...สันติภาพจึงเป็นเรื่องของการให้ความหมาย มีต่าง ๆ กันไปแต่สรุปได้ว่า ที่เรารู้สึกว่าที่ใดภาวะใด ถ้าเป็นภาวะที่มีความสงบ มีความสุข ไร้ความขัดแย้ง ก็จะมี สันติภาพ... เพราะที่ไหนมีความสงบ มีความสุข นั่นก็คือ ภาวะไร้ความขัดแย้งภาวะที่ทำให้เกิดความสงบสุข”

ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับทัศนะที่ว่าในสันติภาพต้องไม่มีความขัดแย้ง อ้างว่า การกำหนดความหมายว่า สันติภาพคือ ความสงบที่ไม่มีความขัดแย้งใด ๆ อยู่เลย เป็นการตั้ง ความคาดหวังเกี่ยวกับสันติภาพไว้สูงเกินไป จนทำให้เกิดสันติภาพตามที่ต้องการได้ยากมากหรือ ไม่ได้เลย ทั้งยังเป็นการนิยามที่กว้างเกินไปด้วย ดังนั้น จึงควรลดอุดมการณ์ของสันติภาพลงมาให้เป็นจริงได้ คือ เป็นภาวะที่ไม่รุนแรง ซึ่งอาจจะมีความขัดแย้งอยู่บ้าง หากไม่ใช้ความรุนแรงเข้าแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้น แต่ยังคงอยู่ใน ระหว่างการหาวิธีการอื่น ๆ แก้ปัญหาอยู่ หรือขณะเมื่อหาวิธีแก้ไขความขัดแย้งยังไม่ได้ก็ใช้ขันติ ธรรม คือ อดกลั้นต่อความขัดแย้ง ความแตกต่างนั้น ซึ่งน่าจะเรียกได้ว่ามีความสงบหรือสันติภาพ ในระดับหนึ่งแล้ว

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้วิจารณ์ว่า ทัศนะที่ถือว่าสันติภาพคือสภาพที่ ปราศจากความขัดแย้ง ตั้งอยู่บนสมมติฐานความเชื่อที่ไม่เป็นความจริงสองประการ คือ

๑. ความขัดแย้งของมนุษย์เป็นสิ่งที่สามารถจัดให้หมดสิ้นไปได้

๒. ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เลวร้ายหรือเป็นปัญหา

สมมติฐานข้อแรกถูกวิจารณ์ว่าเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติ “ปัญหาของมนุษย์จึงอาจมิใช่ การขจัดความขัดแย้งให้สูญสิ้นไป เพราะเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติ หากแต่อยู่ที่ว่ามนุษย์จะแก้ไข ความขัดแย้งในแต่ละเรื่อง ด้วยวิธีใด” สมมติฐานข้อที่สองได้รับการโต้แย้งว่า ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่ทั่วไปใน สังคมและมีใช้ เป็นสิ่งเลวร้ายเสมอไป เพราะบางครั้งความขัดแย้งก็เป็นประโยชน์ได้ “บางครั้งความขัดแย้งในสังคมก็ทำหน้าที่ ประคองลึนนิรภัย (Safety value) ซึ่งช่วยผ่อน คลายความเป็นศัตรูกันและกันให้เบาบางลงได้ นอกจากนั้นยังช่วยตอกย้ำเอกลักษณ์ของกลุ่มให้ชัดเจนขึ้นในกรณีที่เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มและเสริมสร้างความ เป็นเอกภาพและดุสยภาพ นอกจากนั้นความขัดแย้งยังเปรียบเสมือนสัญญาณเตือนสังคมว่า ปัญหา กำลังคุกรุ่นอยู่...ความ ขัดแย้ง (จึง) ไม่ใช่สิ่งที่ต้องลบให้หายไปจากสังคมมนุษย์โดยสิ้นเชิง นักวิจัยสันติภาพคงต้องถาม ปัญหาว่าจะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ให้อยู่ดีด้วยสันติอย่างไรมากกว่า” ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้สรุปทัศนะของตนเองในเรื่องนี้ว่า “สันติภาพกับความขัดแย้ง มิใช่สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกัน เพราะความขัดแย้งที่ถูก

เก็บกตมิให้แสดงออกอย่างสันติต่างหาก จึงเป็น ขนวนไปสู่ความรุนแรงอันเป็นสิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับสันติภาพได้”

๑.๘ ความรุนแรง (Violence)

โดยทั่วไปแล้ว “ความรุนแรง” มักจะหมายถึง ความตั้งใจที่จะใช้กำลังหรืออำนาจที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อร่างกายหรือทรัพย์สินของบุคคลอื่น โดยผู้นั้นมียินยอม (Carl Cohen) เช่น การเอาไม้ทุบกระชกของผู้อื่น การต่อย เจ้าหน้าที่ตำรวจ เป็นต้น จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ให้คำจำกัดความ “อำนาจหรือพลัง” ว่าเป็น กำลังซึ่งนำไปสู่วิธีการที่มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้ และ “ความรุนแรง” ก็คือ อำนาจหรือพลังที่ดำเนินไปผิดทาง เขากล่าวว่า “พลังได้กลายเป็นความรุนแรงเมื่อมันทำลายจุดประสงค์แทนที่จะทำให้จุดประสงค์นั้นสำเร็จ” (อ้างใน พิระพล คตบัว, ๒๕๒๕ : ๑๙) ตัวอย่างเช่น การที่ดินระเบิดได้ระเบิดใส่คน แทนที่จะระเบิดหิน กล่าวคือ “ความรุนแรง” เป็นสิ่งที่นำความสูญเปล่า (Waste) มาให้ แทนที่จะก่อให้เกิดผลผลิต และทำให้เกิดการทำลาย แทนที่จะ สร้างสรรค์

นิวตัน การ์เวอร์ ซึ่งมีความคิดทำนองเดียวกับ ดิวอี้ เสริมว่า “ความรุนแรงนั้นมันทำลาย สิทธิมนุษยชน” ด้วย ถ้าจะกล่าวรวมไปแล้วก็อาจจะถือว่า สิทธิของมนุษย์ก็อยู่ในจุดประสงค์ของ มนุษย์นั่นเอง เมื่อพิจารณาความหมาย “ความรุนแรง” ของ ดิวอี้ กับความหมายโดยทั่วไปแล้วความ รุนแรงน่าจะหมายถึง “ความตั้งใจที่จะใช้กำลังก่อให้เกิดความเสียหายต่อร่างกาย ทรัพย์สิน หรือ จุดประสงค์ของผู้อื่น” ที่จำเป็นต้องเน้นคำว่า “ความตั้งใจ” ซึ่งเป็นความหมายในแง่ความรู้สึก ภายใน (Inner Attitude) ก็เพราะเป็นการยากที่เราจะตัดสินความรุนแรงจากผลเฉพาะหน้าที่ เกิดขึ้น เนื่องจากเรายังไม่มีความเห็นแจ่มชัดเกี่ยวกับ ชนิดและระดับของการกระทำที่จะบ่งชี้ได้อย่าง แน่นนอนว่าการกระทำชนิดนั้นเป็นความรุนแรง เช่น ถ้าเราถือว่าการทำร้ายร่างกายเป็นความรุนแรง การที่ฝ่ายสัมพันธมิตรเข้าสกัดกั้นฝ่ายอักษะในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เป็นเหตุให้เกิดเด็กต้องตายหรือ บาดเจ็บ เราก็ต้องถือว่าฝ่ายสัมพันธมิตรใช้ความรุนแรง แม้ว่าการกระทำอย่างนั้นสามารถช่วยชีวิต คนในหมู่บ้านอีกหลายหมื่นชีวิตได้ก็ตาม ตรงข้าม การที่พนักงานในโรงพยาบาลประท้วงหยุดงาน แม้จะไม่ได้ทำร้ายร่างกายโดยตรง แต่มันก็ก่อให้เกิดความเสียหายใหญ่หลวง เราจะถือว่าการหยุดงานของพนักงานไม่ใช่ความรุนแรงหรือ ถ้าเรายึดถือนิยาม “ความรุนแรง” ดังที่กล่าวมาแล้ว เราอาจจะตอบปัญหาอีก ๒ ข้อที่ยัง คลุมเครือได้

ปัญหาแรก คือ การกระทำใช้กำลังของเจ้าหน้าที่ต่ออาชญากร เช่น การที่เพชฌฆาต ประหารชีวิตนักโทษ จะถือว่าเป็นการใช้ความรุนแรงหรือไม่ คำตอบคือ ไม่ใช่ความรุนแรง เพราะจากนิยามดังกล่าว เราจะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของมนุษย์ก็คือความสงบสุขและการไม่ทำร้ายผู้อื่น อาชญากรเองก็ต้องมีเป้าหมายเช่นนี้ด้วย ในฐานะมนุษย์ อีกปัญหาหนึ่งคือการป้องกันตนเอง (Self Defense) ตามความจำเป็นก็ไม่ถือว่าเป็นการใช้ความรุนแรง เพราะขาดเจตนาสร้างความเสียหายต่อผู้อื่นตามค่านิยมดังกล่าว ในการศึกษาเรื่องสันติภาพนั้น ความรุนแรงได้รับการพิจารณาใน ๒ รูปแบบ คือ *ความรุนแรงทางตรงและความรุนแรงเชิงโครงสร้าง*

๑.๗.๑ ความรุนแรงทางตรง (Direct Violence) เป็นการเกิดความรุนแรงส่วนบุคคล มีผลทำร้ายร่างกาย มีผู้กระทำที่ชัดเจนซึ่งไม่ได้หมายความว่า จะระบุได้ชัดเจนว่าใครคือตัว ผู้กระทำ เช่น กรณีการลอบยิง เป็นต้น ซึ่งเราอาจจะจับตัวฆาตกรไม่ได้ แต่เราก็ระบุ ได้ว่ามีผู้กระทำการแน่นอน โดยเราสามารถแยกประเด็นของความรุนแรงทางตรง เพื่อง่ายต่อการศึกษาได้ ๓ ประเด็นคือ

๑. ให้ความสนใจกับตัวผู้ก่อความรุนแรง โดยพิจารณาว่าความรุนแรงนั้นก่อโดยใคร ซึ่งอาจเป็นปัจเจกบุคคลคือ นาย ก. ยิงนาย ข. ตาย กลุ่มคนก็เช่นกรณีกลุ่ม นักโทษในเรือนจำแหกคุกและฆ่าผู้บัญชาการเรือนจำ ส่วนฝูงชนนั้นเป็นการรวมตัว กันของกลุ่มคนที่ใหญ่ขึ้นเราอาจเรียกว่า “Mob” เช่น มีอบประท้วงพนักงาน โรงงานชั้นโยที่เผาโรงงาน เป็นต้น กรณีขององค์กรนั้นเป็นการรวมตัวที่ค่อนข้าง ใหญ่มีระบบระเบียบมากขึ้น เช่น พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ต่อสู้กับ รัฐบาลนบลิบปี นอกจากนี้ความรุนแรงโดยตรงยังรวมถึงการต่อสู้อย่างเต็มที่ของ สองประเทศ ประกาศเป็นคู่สงครามกัน เช่น กรณีของสงครามระหว่างเวียดนามและ อเมริกา เป็นต้น

๒. ประเด็นนี้ให้ความสนใจที่เครื่องมือที่ใช้ในการก่อความรุนแรง เครื่องมือที่ใช้ก่อความรุนแรง อาจจะมีตั้งแต่ใช้ร่างกาย อวัยวะ ที่ไม่มีรูปแบบหรือแบบแผน เช่น ทะเลาะวิวาท หรือใช้หลักการต่อสู้ เช่น มวย คาราเต้ เทควันโด เป็นต้น ต่อไปอีก เป็นการใช้อาวุธ ซึ่งอาจจะเป็นมีด ท่อนไม้ เรื่อยไปจนถึงอาวุธหนัก เช่น ระเบิด และ อาวุธนิวเคลียร์ ซึ่งผลจากความรุนแรงก็จะมีผลแตกต่างกัน

๓. ผลที่เกิดต่อร่างกายมนุษย์ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ข้อย่อย - ผลในเชิงทำลายร่างกาย (Anatomy) เป็นความรุนแรงที่พยายามจะทำลายไม่ว่าจะร่างกายมนุษย์ เครื่องจักรหรือเครื่องกล ซึ่งแยกย่อยออกเป็นผลระดับ ต่าง ๆ คือ

- การบดขยี้ (Crushing) อันเกิดจากการใช้อาวุธชนิดค้อน หรือ เครื่องมือทุบทำลาย
- การฉีกกระชาก (Tearing) อันเกิดจากการใช้ดาบฟัน หรือการใช้เชือก ดึง หรือแขวนคอ
- การแทง (Piercing) อันเกิดจากการใช้มีด หรือหอกแทง หรือกระสุน ปืนทะเลาะ
- การเผาไหม้ (Burning) อันเกิดจากการวางเพลิงหรือกระสุนเพลิง
- การถูกวางยาพิษ (Poisoning) อันเกิดจากการได้รับพิษ จากน้ำ อาหาร หรืออากาศ เป็นต้น
- การระเหยหายไป (Evaporation) อันเกิดจากอำนาจของอาวุธร้าย เช่น ระเบิดปรมาณูทำให้

ร่างกายระเหยหายไป

- ผลในเชิงขัดขวางการทำงานของร่างกาย (Physiology) เป็นการกระทำต่างๆ ที่จะ กันมิให้ร่างกายทำงานต่อไปได้ ซึ่งจะแบ่งย่อยเป็นวิธีการต่าง ๆ คือ - การไม่ให้มีอากาศ เช่นการรัดคอ อุดจมูก ปาก เป็นต้น
- การไม่ให้อาหาร เช่น การปิดล้อม - การปฏิเสธการเคลื่อนไหว เช่น ล่ามโซ่ไว้ ขังคุก การควบคุมพื้นที่

นอกจากนี้แล้วผลจากความรุนแรงอาจแบ่งได้เป็นผลจากความรุนแรงในเชิงกายภาพ (Physical) และเชิงจิตวิทยา (Psychological) ซึ่งนอกจากจะเป็นการทำร้ายร่างกายโดยตรงแล้ว ผลที่ เกิดต่อจิตใจก็มีส่วนของความรุนแรงด้วย เช่น สตรีที่ถูกข่มขืนจนได้รับบาดเจ็บเข้ารับการรักษาใน โรงพยาบาล เมื่อรักษาตัวหายแล้วเธอก็ไม่ต้องการเข้าไปอยู่ในสังคมเดิม เธอมีความต้องการที่จะ ย้ายไปอยู่ในชนบทที่ห่างไกล

๑.๗.๒ ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (Structural Violence) เป็นความรุนแรงอีกชนิดหนึ่งที่ อาจจะหาผู้กระทำไม่ได้ หรือไม่อาจมีใครเป็นผู้กระทำก็ตามความรุนแรงก็เกิด ขึ้นอยู่ นั่นเอง เพราะเหตุแห่งความรุนแรงดังกล่าวเกิดขึ้นกับโครงสร้างของสังคม และวัฒนธรรม ซึ่ง กัลป์ตุง เรียกความรุนแรงชนิดนี้ว่า “ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม” (Cultural Violence) หมายถึงอะไรก็ตามที่ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างศักยภาพของมนุษย์ (Potentiality) กับสิ่งที่มนุษย์เป็นอยู่จริง (Actuality)

ความรุนแรงเชิงโครงสร้างนั้นมีลักษณะเด่นประการหนึ่งคือ มิใช่สิ่งที่เกิดขึ้น โดดเด่น เมื่อปรากฏขึ้นแล้วก็หายไปเช่นความรุนแรงทางตรง หากแต่จะเกิดขึ้น และดำรงอยู่ในช่วงเวลาอันยาวนานต่อเนื่อง

ธรรมชาติของความรุนแรงเชิงโครงสร้างอยู่ในรูปกระบวนการมากกว่าจะเป็นเหตุการณ์จำเพาะเจาะจงซึ่งคล้ายกับ ความอดอยากนั่นเอง กล่าวคือความอดอยากมิใช่ความหิวเฉพาะคราวหากเป็นสิ่งที่ ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง มิใช่เพียงความไม่สะดวกชั่วคราวชั่วคราว แต่ยังคง ความรู้สึกจำเจและอับจนเข้าไปด้วย อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องความรุนแรงเชิงโครงสร้างยังคงมีปัญหาในทางทฤษฎีอยู่ ปัญหาที่สำคัญของแนวคิดนี้ก็คืออะไรคือความหมายของศักยภาพ มีผู้ตั้งคำถามว่าศักยภาพของ มนุษย์นั้นเหมือนกันหมดในทุกสถานการณ์หรือไม่ เช่น คนอเมริกันทุกคนที่มีคุณสมบัติครบถ้วน ตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญอาจมีศักยภาพที่จะเป็นประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาได้เหมือนกัน แต่ในบางประเทศที่ปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชสามัญชนจะมีศักยภาพในการเป็น ผู้นำสูงสุดของประเทศได้อย่างไร ปัญหานี้ชี้ให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องศักยภาพเชื่อมโยงแน่นกับ สภาพความเป็นจริงและค่านิยมของสังคม ถ้าเช่นนั้นอะไรคือมาตรฐานของศักยภาพของมนุษย์ สำหรับกัลป์ตุง ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของแนวความคิดนี้มุ่งประเด็นไปที่สภาพการณ์อันเป็นอุปสรรคต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ๔ ประการคือ การดำรงชีวิตอยู่ การมีความเป็นอยู่ที่ดี การมี เสรีภาพ และความรู้สึกมีความหมายในชีวิต ซึ่งทั้งความ ต้องการทั้ง ๔ ประการนี้คือสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องการเท่าเทียมกัน ส่วนความใฝ่ฝันหรือทะยานอยาก ในสิ่งอื่นนั้นเป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลมีไม่เหมือนกัน จากแนวคิดของ กัลป์ตุงเราสามารถนำมาอธิบายความรุนแรงเชิงโครงสร้างได้ในแง่ที่ว่า ถ้ามีการจัดระบบทางสังคมใด ๆ ก็ตาม แล้วมีผลทำให้เป็นอุปสรรคต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของ มนุษย์ดังกล่าว ย่อมถือได้ว่า ระบบสังคมนั้น ๆ ก่อให้เกิดความรุนแรงเชิงโครงสร้าง อย่างไรก็ตาม ปัจจัย ๓ ประการแรกตามแนวคิดของ กัลป์ตุง นั้น อาจพิจารณาได้ไม่ยากนัก แต่ปัจจัยที่ ๔ คือ ความรู้สึกมีความหมายในชีวิตนั้น เป็นเรื่องนามธรรมและเป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลแต่ละคนซึ่ง เป็นสิ่งที่จะนำมาพิจารณาได้ยาก ดังกล่าวมาแล้วว่าความรุนแรงเชิงโครงสร้างคืออะไรก็ตามที่เป็นตัวขัดขวางมิให้ ศักยภาพและความเป็นจริงของมนุษย์ประสานเข้าหากัน ดังนั้นความรุนแรงเชิงโครงสร้างจึงเป็น แนวความคิดที่กว้างขวางเป็นอย่างยิ่ง และดูเหมือนว่าจะกว้างเกินไปสำหรับคนบางกลุ่ม มีผู้ วิจารณ์ว่าแนวคิดเรื่องความรุนแรงเชิงโครงสร้างครอบคลุมปัญหาต่าง ๆ ไว้เกือบทุกเรื่อง ทั้งนี้ เพราะช่องว่างระหว่างความเป็นจริงกับศักยภาพของมนุษย์ดูเหมือนจะดำรงอยู่ในมิติต่าง ๆ มากมาย

ซึ่งจะเป็นผลทำให้การศึกษาเรื่องสันติภาพขยายพรมแดนออกไปครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ไม่จำกัดอยู่เพียงการศึกษาสาเหตุของสงคราม และการจัดการกับสาเหตุเหล่านั้น ถึงอย่างไรก็ตามพลังการ อธิบายของแนวคิดนี้ก็ดูเหมือนจะหนักแน่นกว่าข้อวิจารณ์ดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการมุ่ง ประเด็นไปที่ปัจจัยอันมิใช่ตัวบุคคลแต่เป็นสถาบันในสังคม เช่น การศึกษา หรือตัวระบบการเมือง เช่น ระบอบเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จ ทั้งนี้ก็เพราะหากสาเหตุของปัญหาซับซ้อนและมีได้อยู่ที่ตัว บุคคลแล้ว การแก้ไขที่ตัวบุคคลย่อมมีอาจทำให้ปัญหาหมดไปแต่ประการใด ด้วยเหตุที่ว่าปัจจัยที่สร้างปัญหาความรุนแรงเชิงโครงสร้างอยู่ที่โครงสร้างเอง ทางออก ของการแก้ปัญหาทางหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมโดยพื้นฐาน จึงเป็นไปได้ว่าการ วิเคราะห์ปัญหาไปในแนวทางนี้จะนำมาซึ่งความรุนแรงทางตรง นั่นคือมีความพยายามที่จะใช้ความรุนแรงทางตรงทำลายโครงสร้างสังคมเดิมที่อยู่ดีธรรมและสถาปนาสังคมที่มีความยุติธรรม ขึ้นมาแทนที่

๑.๙ สงคราม (War)

ในบริบททางการศึกษาเรื่องสันติภาพนั้น คำว่าสงครามเป็นคู่ตรงข้าม ที่เป็นเป้าหมาย สูงสุดของนักสันติภาพที่จะต้องขจัดออกไป แต่ในการศึกษาสันติภาพอย่างรอบด้านนั้น ความ เข้าใจในทฤษฎีสงครามเป็น

ประโยชน์อย่างมากในการจัดสงครามและสร้างสรรค์สันติภาพ ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้นำเสนอทฤษฎีสันติภาพที่ทำให้เกิดความเข้าใจ คำว่าสันติภาพและสันติวิธีได้ลึกซึ้งขึ้น โดยไม่ได้มองจากมุมมองของทฤษฎีสันติภาพอย่างเดียว แต่ได้นำเสนอมุมมองจากทฤษฎีตรงข้ามได้อย่างน่าสนใจ คือ ทฤษฎีสงคราม ทฤษฎีเกี่ยวกับความขัดแย้งและทฤษฎีเกี่ยวกับความรุนแรง ซึ่งคำว่า “สงคราม” “ความขัดแย้ง” และ “ความรุนแรง” นี้ เป็นชุดคำที่มาพร้อมกับคำว่า “สันติภาพ” ในฐานะคู่ตรงข้ามเสมอ โดยเฉพาะในความเข้าใจของคนทั่วไป การเข้าใจความหมายของกลุ่มคำเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน จะทำให้เกิดแนวคิดใหม่ในการแสวงหาสันติภาพที่สอดคล้องกับยุคสมัยและปัจจัยทางสังคมในปัจจุบัน ที่การแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยการใช่สงครามและความรุนแรงยังเป็นแนวคิดกระแสหลักได้ดียิ่งขึ้น ในบทความเรื่อง “ทฤษฎีสันติภาพ : พิจารณาจากบทเรียนของทฤษฎีสงคราม” ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้ให้แนวคิดในการแสวงหาสันติภาพด้วยการเรียนรู้จากวิธีการและ ทฤษฎีการทำสงครามโดยได้ให้ข้อแม้ไว้ว่า “การหันมาพิจารณาทฤษฎีสงครามในฐานะจุดเริ่มต้นของทฤษฎีสันติภาพนี้ มิได้หมายถึงการที่ทฤษฎีสันติภาพจะต้องยอมรับสงครามในฐานะมาตรการหนึ่งในการรักษาสันติภาพ ... การแสวงหาคุณูปการจากทฤษฎีสงครามในที่นี้หมายถึง การไต่หา

บทเรียนต่าง ๆ ในแง่ลักษณะของทฤษฎีที่มีประโยชน์ต่อการสร้างทฤษฎีสันติภาพ เพราะหากมุ่งประสงค์ให้ทฤษฎีสันติภาพเป็นที่ยอมรับในสังคมซึ่งยังยึดมั่นกับทฤษฎี สงครามในฐานะความคิดกระแสหลัก ก็ควรจะต้องศึกษาทฤษฎีสงครามให้เห็นทั้งด้าน ที่เป็นคุณและโทษ ทั้งนี้โดยไม่ละทิ้งกระบวนทัศน์ (paradigm) แห่งสันติชนิดที่ไม่ ยอมรับความรุนแรงว่าเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ” จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขประการแรกในการศึกษาทฤษฎีสงครามเพื่อการได้มาซึ่งแนวคิดทาง สันติภาพนั้น ผู้เขียนได้เน้นในแง่ของการปฏิเสธการแก้ปัญหาโดยใช่สงครามหรือความรุนแรง โดยเด็ดขาด และมองว่า มีบทเรียนสำคัญบางประการจากทฤษฎีสงครามที่ทฤษฎีสันติภาพควรจะ เรียนรู้รวมทั้งมองว่า ทฤษฎีสันติภาพนั้นมีลักษณะบางอย่างสอดคล้องกับทฤษฎีสงคราม โดยเฉพาะในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายกับวิธีการของทฤษฎีสันติภาพ ในแง่ของบทเรียนจากทฤษฎีสงครามที่ทฤษฎีสันติภาพควรเรียนรู้นั้น สรุปเป็นประเด็นใหญ่ไว้ ๓ ประการ คือ

ประการแรก การได้มาซึ่งสันติภาพมิใช่อยู่ที่การยุติสงครามหรือตัวการรบเพียงอย่างเดียว เพราะปัจจัยแวดล้อมสงครามและโครงสร้างที่ทำให้สงครามเป็นไปได้อีกก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้น “ทฤษฎีสันติภาพที่มุ่งหาทางแก้ปัญหาสงครามอย่างแคบ ๆ เช่น เพียงแต่วิเคราะห์บทบาท ขององค์การระหว่างประเทศในการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ อาจจะถือว่าเป็นทฤษฎีสันติภาพที่ ควรปรับปรุงได้ดีขึ้นกว่าเดิมได้”

ประการที่สอง คือ แนวทางในการศึกษาตัวสงครามเอง เนื่องจาก การศึกษาเรื่อง สงครามไม่เพียงเป็นการศึกษาจำเพาะเรื่องกลยุทธ์วิธีเท่านั้น หากยังรวมไปถึงแง่มุมในทางวิชาการ อื่น ๆ อาทิ วิชารัฐศาสตร์ และสังคมวิทยา ดังนั้น บทเรียน สำคัญสำหรับทฤษฎีสันติภาพ คือ “จำเป็นจะต้องมีทฤษฎีสันติภาพในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการ อันก้าวข้ามความคับแคบทางสาขาวิชาได้ด้วย เพราะถ้าการศึกษาสงครามเป็นทั้งเรื่องทางจิตวิทยา ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศภาวะผู้นำ เงื่อนไขทางสังคมเศรษฐกิจตลอดจนปัญหา วิทยาการและ เทคโนโลยีการรบ การศึกษาสันติภาพก็จำเป็นต้อง “รอบด้าน” ในทางวิทยาการที่จะนำมาใช้ในเชิงปฏิเสธสงครามด้วย ดังนั้นคุณสมบัติประการหนึ่งที่ ทฤษฎีสันติภาพควรมีคือลักษณะความเป็นสหวิทยาการ (Multi disciplinary)

ประการที่สาม สงครามเป็นเรื่องของการกระทำในสภาพที่มีความขัดแย้งหรือความผิดสูง ดังนั้นจึงไม่ใช่การกระทำที่เป็นธรรมชาติซึ่งจะมาสู่ข้อสรุปที่ว่า ภาวะสงครามเป็นภาวะที่ ผิดปกติและเป็นความเจ็บปวดของสังคมซึ่งแย้งกับแนวคิดบางแนวคิดที่เชื่อว่ามนุษย์ไม่สามารถ หลีกเลียสงครามได้เพราะการต่อสู้คือสัญชาตญาณของมนุษย์ และคำอธิบายของ Clausewitz ที่ว่า “การกระทำในเรื่องสงครามนั้นคือการเคลื่อนไหวในตัวที่มีแรงต้านเฉกเช่นชายที่อยู่ในน้ำไม่อาจทำ อากาศเคลื่อนไหวที่ง่ายตายที่สุดและเป็นธรรมชาติที่สุดคือการเดิน” นอกจากลักษณะของทฤษฎีสันติภาพที่ได้จากการศึกษาทฤษฎีสงครามดังกล่าวข้างต้น แล้ว การศึกษาทฤษฎีสงครามยังให้ความรู้ประการสำคัญในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมาย กับวิธีการในทฤษฎีสันติภาพอีกด้วย เนื่องจากทฤษฎีสงครามต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง เป้าหมายกับวิธีการ คือ นอกจากการรบเพื่อให้ได้ชัยชนะแล้ว สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือ การได้รับชัยชนะนั้นจะต้องนำไปสู่สันติภาพ ดังนั้น หากสันติภาพคือการปฏิเสธสงคราม จึงเป็นการไม่เพียงพอที่จะปฏิเสธเพียงแต่การรบ แต่ต้องปฏิเสธโครงสร้างที่รองรับกลไกต่าง ๆ ของสงครามอีกด้วย ทฤษฎีสันติภาพจึงต้องปฏิเสธระบบทางสังคมที่จะนำไปสู่การเกิดสงคราม ไม่ว่าจะเป็น ความอยุติธรรมในสังคม ความรุนแรงที่เกิดขึ้นทั้งในทางตรงและในเชิงโครงสร้าง ใน ขณะเดียวกันต้องคำนึงถึงวิธีการแก้ปัญหาเหล่านี้โดยต้อง ละทิ้งกระบวนทัศน์ (paradigm) แห่ง การยอมรับความรุนแรง คือต้องปฏิเสธที่จะใช้ความรุนแรงทุกชนิดในการแก้ปัญหาเช่นการปฏิวัติ โดยใช้ความรุนแรงเพื่อการจัดระเบียบทางสังคมแบบใหม่ ๆ เป็นวิธีการที่ทฤษฎีสันติภาพยอมรับ ไม่ได้ ในแง่นี้ทฤษฎีสันติภาพจะต้องเสนอทางเลือกใหม่ในการขจัดความรุนแรงในสังคมโดย วิธีการไม่ใช้ความรุนแรง เช่น อหิงสาของ มหาตมะ คานธี หรือ ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงที่มี ฐานคิดว่า อำนาจของผู้ผู้นำในสังคมดำรงอยู่ได้เพราะการเชื่อฟังของประชาชน และจะต้องเสนอ ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในการชี้ให้เห็นผลของการไม่ใช้ความรุนแรงด้วย ถ้าทำได้ดังนี้ก็จะเป็นการ ยืนยันถึงคุณลักษณะของทฤษฎีสันติภาพ นั่นคือ การคำนึงถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่าง เป้าหมายคือสันติภาพ และวิธีการคือการไม่ใช้ความรุนแรง

งานของ ดร. ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ในการศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีสันติภาพและทฤษฎีสงครามทำให้ทราบลักษณะสำคัญของทฤษฎีสันติภาพคือ การศึกษาสันติภาพจะต้องไม่คำนึงถึงการยุติสงครามเพียงอย่างเดียว และจะต้องคำนึงถึงลักษณะความเป็นสหวิทยาการของ ทฤษฎีสันติภาพ ผู้ศึกษาต้องมีทัศนคติที่เปิดกว้างและไม่ยึดติดอยู่กับสาขาวิชาใด ๆ หรือทฤษฎีใด ๆ นอกจากนั้นต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติในเรื่องของความขัดแย้งในสังคม คือต้องเข้าใจว่า ความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติในสังคม เพราะฉะนั้น การขจัดความขัดแย้งให้หมดไปจากสังคมจึงเป็นเรื่อง ที่เป็นไปไม่ได้ แต่ทฤษฎีสันติภาพคือความพยายามในการหาวิธีการยุติความขัดแย้งอย่างสันติ คือ ไม่ใช่ความรุนแรงในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง แนวคิดเรื่องสันติภาพ ความขัดแย้ง ความรุนแรง และสงครามที่นักวิชาการสันติภาพ ได้นำเสนอ เป็นความพยายามในการแสดงให้เห็นลักษณะของสันติภาพและสันติวิธีโดยการศึกษา จากทฤษฎีสันติภาพและทฤษฎีด้านตรงข้าม ทั้งนี้เพื่อคุณประโยชน์ในการสร้างสรรค์สันติภาพให้ เกิดขึ้นในโลก หากแต่วิธีการสร้างสรรค์สันติภาพในทัศนะของนักวิชาการสันติภาพนั้นต้องได้มา ด้วยวิธีการที่ถูกต้อง นั่นคือ การใช้สันติวิธีหรือการต่อสู้โดยไม่ใช้ความรุนแรงเท่านั้น

๑.๑๐ ทฤษฎีสันติภาพและสันติวิธี

การทำความเข้าใจธรรมชาติของสันติภาพและสันติให้เข้าใจโครงสร้างและกรอบวิธีคิดซึ่งจะนำไปเป็นฐานของการปฏิบัติต่อไปในอนาคตเพื่อแก้ปัญหาสังคมเพื่อสร้างสังคมสันติภาพขึ้นมาจะต้องศึกษาเรื่องทฤษฎีที่นักปราชญ์ได้ให้ความเห็นซึ่งพอแบ่งออกดังนี้

๑.๑๐.๑ ทฤษฎีสันติภาพของอาดัม เคิร์ล

อาดัม เคิร์ล นักวิชาการด้านการวิจัยเรื่องสันติภาพท่านหนึ่งได้เสนอวิธีการในการศึกษา สันติภาพ โดยให้พิจารณาถึงความสัมพันธ์ที่ไม่สันติ (Unpeaceful relation) และความสัมพันธ์ที่ สันติ (peaceful relation) จากมุมมองนี้ทำให้เข้าไปสู่การอธิบายความหมายความสัมพันธ์ที่สันติ (ในระดับบุคคล) ว่าเป็นมิตรภาพ และมีความเข้าใจกันดีพอที่จะมองข้ามความแตกต่างที่อาจเกิดขึ้น ได้ ส่วนในระดับที่กว้างออกไปสื่อถึงความสัมพันธ์ที่มีการร่วมกันอย่างแข็งขัน ความร่วมมือกัน อย่างมีการกำหนดวางแผน และมีความพยายามอย่างชาญฉลาดในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหา ความขัดแย้งที่แฝงอยู่ซึ่งทำนองเดียวกับความสัมพันธ์ที่มีการพัฒนา กล่าวคือถ้าการพัฒนาจะมีขึ้น ได้ หรือถ้าความสัมพันธ์จะเติบโตขึ้นในความกลมกลืนและความสร้างสรรค์ ก็จำเป็นต้องมีความ เสมอภาค และการตอบสนองซึ่งกันและกันในเกณฑ์มากพอ

ความสัมพันธ์ที่มีสันติ หมายถึง ความสัมพันธ์ในด้านบวกคือมีมิตรภาพที่ดีต่อกัน มี ความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและถือว่าทั้งสองด้านมีความเสมอภาคเท่าเทียม กัน ความสัมพันธ์ที่ไม่สันติ อาดัม เคิร์ล ได้พิจารณาจากแนวคิด ความขัดแย้ง ความสมดุลกับ ความไม่สมดุลและความตระหนักถึงความขัดแย้งซึ่งอาจจะอธิบายได้ดังนี้

ก. ความขัดแย้ง เคิร์ลได้มองความขัดแย้งว่า เป็นการที่ไปด้วยกันไม่ได้ (Incompatibility) ในระดับตั้งแต่บุคคลจนถึงรัฐ โดยอาจจะเป็นทั้งเรื่อง เศรษฐกิจ การศึกษา อุดมการณ์ เป็นต้น ได้ มากมายซึ่งในความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นต้องพิจารณาไปถึงข้อต่อไป

ข. ความสัมพันธ์ที่สมดุล/ไม่สมดุล โดยมีความหมายในเชิงอำนาจ ซึ่งทั้งสองฝ่ายไม่ จำเป็นต้องมีอำนาจชนิดเดียวกัน แต่เป็นไปในลักษณะพึ่งพากัน อำนาจทั้งสองก็จะสามารถคานกัน ได้ ในความเท่าเทียมกัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความสัมพันธ์ที่สมดุลจะเป็นความสัมพันธ์ที่มีสันติ และความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สันติ ความสัมพันธ์ที่สมดุลอาจก่อให้เกิด ความรุนแรงได้ โดยที่หากทั้งสองฝ่ายมีอำนาจเท่าเทียมกันและใช้การต่อสู้เข้าแก้ปัญหา เช่นเดียวกัน ความสัมพันธ์ที่ไม่สมดุลอาจเป็นความสัมพันธ์ที่มีสันติได้ หากใช้มาตรการปราศจากความรุนแรง ในการแก้ปัญหา ดังนั้นเคิร์ลจึงต้องมองไปสู่ประเด็นที่สาม

ค. การตระหนักถึงความขัดแย้ง ซึ่งก็คือการรับรู้ความเป็นจริงทางภาวะวิสัยที่เกิดขึ้นเพื่อ ไม่เป็นการนำไปสู่การถกเถียงซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้ง โดยการมองที่คุณค่า (Value) คือการให้ ความสำคัญว่าสิ่งนั้นมีคุณค่าควรยกย่อง เคิร์ลได้ให้ความหมายของคุณค่าว่าเป็นการดำรงชีวิตอยู่ และเมื่อมีชีวิตอยู่ก็อยู่อย่างมีคุณภาพมีสุขภาพดีทั้งกายและใจ มีการพัฒนาศักยภาพ รวมถึงความ เสมอภาคทางโอกาสเช่น กรรมกรมีความพอใจกับการทำงานของตนเอง และมีความสุขกับการ ทำงานกับนายจ้างที่ใจดี เป็นต้น แนวการศึกษาสันติภาพข้างต้น เป็นการนำแนวคิดทางสังคมวิทยามาใช้ โดยการ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และหนทางที่จะไปสู่สันติภาพ ซึ่งเราสามารถใช้เป็นอีกแง่มุม หนึ่งใน การวิเคราะห์และอธิบายพฤติกรรมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ได้ อย่างไรก็ตามความรุนแรง ก็เป็นประเด็นที่ต้องหันมาศึกษาเพื่อไปสู่สันติภาพซึ่งส่วนใหญ่จะคิดกันว่า สันติภาพคือ การปลอด จากความรุนแรง นักวิชาการด้านสันติศึกษาหลายท่านมีความเห็นตรงกันว่าความรุนแรงเป็นสิ่งที่ไม่ ก่อให้เกิดสันติ ดร. อุทัย บุญประเสริฐ ได้ให้ความเห็นว่าสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์มี แนวโน้มเอียงไปในทางใดก็มักจะชักจูงให้พฤติกรรมทางด้านนั้นเกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีความ จำเป็นต้องอยู่ให้รอด (Survive) และอยู่ให้ได้ เมื่อถูกจำกัด ถูกบีบคั้น ถูกตีกรอบกำกับ ถูกทำร้าย ถูกขู่เข็ญ หรือเมื่อเกิดภาพลวงว่าจะถูกบีบ คั้นถึงขั้นที่ก่อให้เกิดสภาพเสียสมดุล (Balance) การ

แสดงออกในเชิงก้าวร้าว แข็งกร้าวรุนแรงด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงปรากฏให้เห็น ทั้งนี้เพื่อการอยู่รอด และทรงดุลยภาพในชีวิต

๑.๑๐.๒ ทฤษฎีสันติภาพของโยฮัน กัลตุง (Johan Galtung)

โยฮัน กัลตุง เป็นนักวิชาการด้านสันติภาพอีกท่านหนึ่งที่มีความสำคัญมาก ในแง่ของ การศึกษาพุทธศาสนาโดยใช้ทฤษฎีสันติภาพ และนำมาซึ่งข้อเสนอแนะในการใช้พุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และสร้างสันติภาพเชิงโครงสร้างขึ้นแก่สังคม ในหนังสือชื่อ พุทธสันติวิธี : ทฤษฎีเชิงโครงสร้าง (๒๕๓๘) รวมทั้งบทความที่มีชื่อเสียงมากของกัลตุงชื่อ “ความรุนแรง สันติภาพ และการวิจัยสันติภาพ” (Violence, Peace, and Peace Research) ตีพิมพ์ใน Journal of Peace Research, vol.๖ ปี ค.ศ. ๑๙๖๙ กัลตุงได้การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับขอบข่ายทาง สันติภาพของมนุษย์ว่า สันติภาพซึ่งเป็นเพียงภาวะที่ปลอดจากสงครามนั้นยังไม่เพียงพอ แต่ต้อง เป็นภาวะที่ไม่มีการกระทำรุนแรงต่อเพื่อนมนุษย์ ความรุนแรงในทัศนะของกัลตุงไม่ใช่เพียงความรุนแรงทางตรงอันเกิดจากการกระทำระหว่างบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความรุนแรงทางโครงสร้างอันเกิดจากระบบสังคมที่ไม่เป็นธรรมอีกด้วย กัลตุงกล่าวว่า ถ้าปฏิบัติการสันติวิธีได้รับการยกย่องอย่างสูง เพราะเป็นปฏิบัติการที่ต่อต้านการใช้ความรุนแรง ดังนั้นทัศนะหรือนิยามของความรุนแรงจะต้องกว้างขวางพอที่จะครอบคลุมความหมายที่ หลากหลายของการใช้ความรุนแรง ขณะเดียวกันก็ต้องชัดเจนเพียงพอที่จะเป็นฐานสำหรับการ นำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม กัลตุง ได้แบ่งความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ออกเป็น ๔ ประการและมองว่า ถ้า ความต้องการขั้นพื้นฐานทั้ง ๔ ประการนี้ไม่ได้รับการตอบสนองหรือได้รับไม่เพียงพอ มนุษย์จะอยู่ในสภาวะที่ต้องเผชิญกับความรุนแรง ความต้องการขั้นพื้นฐานดังกล่าวคือ

๑. การดำรงชีวิต (Survival)
๒. การมีความเป็นอยู่ที่ดี (Welfare)
๓. การมีเสรีภาพ (Freedom)
๔. การมีเอกลักษณ์และความรู้สึกมีความหมายในชีวิต (Identity)

การที่มนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานทั้ง ๔ ประการนี้ กัลตุงใช้ เป็นตัววัดค่าความรุนแรงที่เกิดขึ้น โดยได้แยกลักษณะการเกิดความรุนแรงว่ามี ๒ ลักษณะ คือ

- ก. ความรุนแรงทางตรง เช่นการถูกทำร้ายร่างกาย การถูกวิงวาททรัพย์
- ข. ความรุนแรงทาง โครงสร้าง เช่น การที่เด็กจำนวนมากต้องเสียชีวิตเพราะขาดอาหาร ในขณะที่มีคนจำนวนมากมี อาหารรับประทานอย่างเหลือเฟือ

นอกจากนั้น กัลตุงมองว่า ผลของความรุนแรงนอกจากจะเป็น ผลทางร่างกายหรือทางวัตถุแล้ว ยังส่งผลทางจิตใจอีกด้วย จากความคิดข้างต้นนำมาสู่ความคิดของกัลตุงในการแก้ไขปัญหาความรุนแรงของสังคมมนุษย์ โดยกัลตุงได้ศึกษาเปรียบเทียบหลักการของศาสนาต่าง ๆ โดยใช้ค่าความเป็นไปได้ ที่จะนำไปสู่สันติภาพเป็นตัววัด และในที่สุดกัลตุงพบว่า พุทธศาสนามีอัตราความเป็นไปได้ที่สามารถนำไปสู่การป้องกันและแก้ปัญหาการเกิดความรุนแรงของมนุษย์ได้มากกว่าศาสนาอื่น ๆ และถ้ามนุษย์ใช้วิถีพุทธในการดำเนินชีวิตก็จะนำมาซึ่งสันติภาพของโลกได้ จากความคิดนี้ กัลตุงได้เขียนหนังสือ พุทธสันติวิธี : ทฤษฎีเชิงโครงสร้าง ขึ้น โดยใช้ทฤษฎีสันติภาพเป็นฐานใน การทำความเข้าใจปรัชญาพุทธศาสนา

กัลตุงมองว่า แนวปรัชญาของพุทธศาสนานั้นยังสามารถพัฒนาได้อีกมาก ในแง่ของ การให้ความหมายและในแง่ของการนำไปใช้แก้ปัญหาความรุนแรงของมนุษยชาติ กัลตุงมองว่า ข้อปฏิบัติในการไม่บริโภคเนื้อสัตว์ หรือการปฏิบัติมั่งสวิริติ และการห้ามดื่มสิ่งมีเมาของพุทธ ศาสนาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เพราะข้อปฏิบัติเหล่านี้มีปรัชญาเบื้องหลังที่ลึกซึ้ง นั่นคือ ทำให้มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติและเมื่อมนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ จะนำมาซึ่งเอกภาพของสรรพสิ่งในโลก เมื่อความเป็นเอกภาพของสรรพสิ่งไม่จำกัดขอบเขตอยู่ที่ มนุษย์ แต่มีความพยายามในการขยายขอบเขตไปยังปริมาณของธรรมชาติด้วย เมื่อนั้นโลกจะมี สันติอย่างแท้จริง ทฤษฎีสันติภาพของกัลตุงตั้งอยู่บนแนวความคิดเรื่อง “เอนโทรปี” (Entropy) หรือ “ความไร้ระเบียบ” หรือสภาวะแห่งความซับซ้อนคือลักษณะการมีองค์ประกอบในหลาย ๆ รูปแบบ อาจพูดได้ง่าย ๆ ว่า “เอนโทรปี” คือ ลักษณะของ “พหุนิยม” (Pluralism) เนื่องจาก “ความไร้ระเบียบ” ในที่นี้ไม่ได้มีประเด็นอยู่ที่ความยุ่งเหยิงซึ่งเป็นความหมายนัยลบ แต่หมายถึง “ความ ซับซ้อนอย่างสูงของระบบ นั่นคือการมีองค์ประกอบที่มากมายและหลากหลาย ซึ่งแต่ละส่วนจะมี ปฏิสัมพันธ์กันนานารูปแบบ”

กัลตุงมองว่า ลักษณะโครงสร้างของโลกปัจจุบันมีความผิดพลาดเนื่องจากขาด “เอนโทรปี” และมองว่าความเป็นระเบียบที่เห็นอยู่จากตัวอย่างการปฏิสัมพันธ์ของชาติต่าง ๆ นั้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการ “ลดจำนวน” การรวมศูนย์ ทำให้ปฏิสัมพันธ์ของระบบมีจำนวนจำกัด และทำให้มีแนวโน้มที่เป็น ความสัมพันธ์ของระบบมีจำนวนจำกัด และทำให้มีแนวโน้มที่เป็น ความสัมพันธ์ในทางลบหรือปฏิปักษ์กัน เกิดการทานอำนาจกันด้วยอาวุธ และอำนาจอื่นที่อยู่ใน มือ ซึ่งเป็นภาวะที่พร้อมจะประหัตประหารกัน กัลตุงยกตัวอย่าง “การประชุมสุดยอด” ชาติ มหาอำนาจ และมองว่าข้อตกลงเรื่องการลดอาวุธของชาติ มหาอำนาจเหล่านั้น ที่จริงอาจเป็นฉากบังตาเพื่อกลบเกลื่อนข้อตกลงเรื่องการสะสมอาวุธก็ได้ พร้อมกับแนวความคิดข้างต้น กัลตุงได้นำเสนอ “ทางเลือกใหม่” ให้กับสังคม คือสิ่งที่ เรียกว่าสันติภาพเชิงโครงสร้าง โดยได้ตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับสันติภาพไว้ว่า สันติภาพไม่ได้เป็น เพียงสันติภาพในระหว่างระดับประเทศหรือรัฐ เท่านั้น แต่หมายถึงสันติภาพในสังคม สันติภาพระหว่างภายในตัวมนุษย์ และสันติภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นสันติภาพที่ครอบคลุมทั้ง ธรรมชาติ มนุษย์ สังคม และโลก

กัลตุงมองว่าทั้งหมดนี้จะสามารถอยู่รวมกันอย่างสันติได้ ภายใต้เงื่อนไข ๒ ประการ คือ “ความหลากหลาย (ในส่วนตัวต่าง ๆ ของความสัมพันธ์และตัว ผู้กระทำ) และการพึ่งพาอาศัยระหว่างกันและกัน (symbiosis)”

๑. ความหลากหลายและการพึ่งพาในธรรมชาตินำมาซึ่งความสมดุลทางนิเวศ และสิ่ง นี้ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ ทำให้เกิดสังคมพหุนิยมและทำให้เกิดการอยู่ร่วมกัน อย่างสันติ

๒. การพึ่งพากันและกันในธรรมชาติเป็นการพึ่งพาในในธรรมชาติเป็นการพึ่งพาใน แนวนอนไม่ใช่การพึ่งพาในแนวตั้ง ไม่ใช่การพึ่งพาของผู้อ่อนแอกว่าต่อผู้แข็งแรง กว่า ดังนั้นจึงไม่เกิดการครอบงำของผู้แข็งแรง ต่อผู้ที่อ่อนแอกว่า

จากสมมติฐานข้างต้น กัลตุงได้ชี้ให้เห็นภาพในด้านตรงข้ามของการที่โลกขาดความ หลากหลายและการดำรงอยู่อย่างพึ่งพา ซึ่งกัลตุงมองว่าทำให้โลกคล้ายอยู่ในภาวะสงคราม การที่ แต่ละฝ่ายพยายามควบคุมการใช้ความรุนแรงโดยการถ่วงอำนาจ โดยมีรากฐานนโยบายที่ตั้งอยู่บน การใช้อาวุธ ทำให้เกิดการแข่งขันกันสะสมอาวุธและนำไปสู่สงครามทั้งโดยคู่กรณีและโดยตัวแทน เช่น การขายอาวุธให้แก่โลกที่ ๓ ของ

ประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ ซึ่งกัลดตุงมองว่าเป็นการนำความ หายนะมาให้แก่มนุษยชาติ และมองว่า สิ่งนี้คือ แนวโน้มของโลกที่ผู้เฝ้าหาสันติภาพกำลังทวน กระแส จากการศึกษาแนวคิดสันติภาพเชิงโครงสร้างของกัลดตุง พบว่า กัลดตุงมุ่งเน้น ความสัมพันธ์ของสังคมในเชิงพหุนิยม การเคารพความแตกต่าง และการใช้ลักษณะของความ แตกต่างให้เกิดการสร้างสรรค์ ภาพในอุดมคติของกัลดตุง คือ “ถ้า” มนุษย์มีความร่วมมือร่วมใจ กันและกัน และมีทัศนคติที่ดำเนินไปในทางเดียวกัน โดยใช้พุทธศาสนาเป็นฐานคิดในการก่อให้เกิด ทัศนคติดังกล่าว สันติภาพของโลกก็จะเกิดขึ้นแท้จริง

๑.๑๑ แนวคิดเรื่องสันติภาพในตะวันออก

๑.๑๑.๑ สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุมองสันติภาพว่าเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากชีวิตทุกชีวิตทุกระดับล้วน ต้องการ สันติภาพและอยู่ได้ด้วยดีด้วยความมีสันติภาพ สันติภาพนั้นอาจจำแนกออกเป็นสันติภาพระดับบุคคล สันติภาพ ระดับสังคม และ สันติภาพระดับโลก ซึ่งสันติภาพเหล่านี้เป็นสันติภาพในแง่ภาษาคน หรือสันติภาพระดับ โลภิกยะ เนื่องจากเป็นสภาวะที่ยังมีความเกี่ยวข้องกับกิเลสอาสวะอยู่ ในทาง ตรงกันข้าม หากเป็นสภาวะที่ เกิดขึ้นภายในจิตใจที่ไร้กิเลสอาสวะจะเรียกว่าสันติภาพระดับ โลกุตระ ซึ่งจัดเป็นสันติภาพในแง่ภาษาธรรม

“สิ่งที่เรียกว่าสันติภาพก็มีปฏิสมุปปาต อากาโรเป็นสายเหมือนกัน คือ ถ้ามั่นมาจากอะไร มา จากอะไร เป็นชั้น ๆ มาตามลำดับ สันติภาพของโลก มั่นก็มาจาก สันติภาพของสังคม สันติภาพของสังคม มั่นก็มาจากสันติภาพของบุคคล สันติภาพของ บุคคลมั่นก็มาจากความถูกต้องทางกาย ทางวัตถุ ทางจิต ทางวิญญาณ แล้วยังมี ส่วนประกอบแวดล้อมภายนอกอะไรต่าง ๆ ที่มั่นมีอยู่ในโลก ที่มั่นทำให้เกิดความ ถูกต้องทางกาย ทางวัตถุ ทางจิตใจ ทางวิญญาณ แล้วรากฐานทั้งหมดมั่นอยู่ที่จิตของ มนุษย์”

ด้านสังคม สันติภาพ หมายถึง ความสงบสุขอย่างแท้จริงที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ของสังคม เริ่มตั้งแต่องค์ประกอบระดับพื้นฐานฐานที่สุดคือมนุษย์แต่ละบุคคลซึ่งมีมนุษยธรรม มิตรภาพ ศีลธรรม และ ธรรมะแล้วขยายไปจนถึงระดับโลกซึ่งเป็นสังคมขนาดใหญ่ที่สุด ด้านการเมือง สันติภาพ หมายถึง ความ สงบสุขหรือความผาสุกเกิดจากระบบการเมืองที่มีธรรมะที่ ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “ธัมมิกสังคมนิยม” ซึ่งเป็นระบบที่เน้นประโยชน์ของสังคมมากกว่า ประโยชน์ส่วนบุคคล เป็นระบบที่ไม่ใช้ความรุนแรงทั้งปวง เนื่องจากมีธรรมะเป็นพื้นฐาน ด้านเศรษฐกิจ สันติภาพ หมายถึง ความสงบสุขที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อย่างมีศีลธรรมและมีความรักให้เป็นระบบธรรมะที่สามารถทำให้คนร่ำรวยและ คนยากจนอยู่ ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ดังคำกล่าวของท่านที่ว่า “ระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรมะหรือเนื่องอยู่กับ ธรรมะเท่านั้น ที่จะช่วยให้โลกนี้อยู่กันเป็นผาสุก ให้อยู่กันได้เป็นผาสุกทั้งที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง เหมือนกับว่า ต้นไม้สูงสุดก็อยู่ได้กับตะไคร้ น้ำ อย่างนี้เป็นต้น”

ด้านวัตถุ สันติภาพ หมายถึง สิ่งธรรมชาติทั้งหลายที่อยู่ในภาวะปกติไม่ถูกทำลายและดำเนินไป ตาม หน้าที่ของมันดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“สันติภาพมีความหมายว่าธรรมชาติทั้งหลายไม่ถูกทำลาย เด็ก ๆ ก็จะ มองเห็นในแง่ของรูปธรรมว่า ธรรมชาติตามที่มีอยู่เป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ในตัวโลกนี้ ที่มั่น เป็นอยู่เองนั้น จะไม่ถูกทำลาย เพราะว่ามี มนุษย์มี คุณธรรมที่สูง ถึงกับรู้ว่าทำลายไม่ได้ ถ้าทำลายแล้วมันก็จะเกิดผลตามมาอย่างร้ายกาจ จึงมีแต่จะส่งเสริมให้ ธรรมชาติยังคง เป็นธรรมชาติที่ครบถ้วน เรียบร้อย งดงาม ปกติ ธรรมชาติทางวัตถุไม่ถูกทำลาย”

ด้านจิตใจ สันติภาพ หมายถึง ความสงบสุขในส่วนจิตใจ ทางจิต ทางวิญญาณ ทางสติปัญญา ที่เกิดจากการพัฒนาเพื่อยกระดับให้สูงขึ้นตามลำดับของมนุษย์แต่ละคน ตั้งแต่การไม่ตกเป็นทาส ของวัตถุ ไม่มีความเห็นแก่ตัว จนในที่สุดไม่มีกิเลสอาสวะใด ๆ อยู่ในจิตใจนั่นคือนิพพาน ซึ่ง จัดเป็นสันติภาพอย่างที่เป็นธรรมชาติตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุที่ว่า

“สันติภาพอย่างโลก ๆ ก็มี สันติภาพอย่างที่เป็นธรรมะก็มี สันติภาพอัน มหาศาลใหญ่หลวงก็เป็นของโลก สันติภาพเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็เป็นของคนแต่ละคน แต่อย่าลืมนะว่าของใหญ่ก็เกิดจากของน้อยของเล็ก ประกอบกันขึ้น เรามองไปที่ตั้งสันติภาพ จะแยกออกเป็นส่วนของคนก็ได้ เป็นส่วนของโลกทั้งโลกก็ได้ ในความหมายที่เป็นของ โลกๆ เพียงแต่สงบทางวัตถุทางบุคคลนี้ก็ได้อีก แต่ถ้ามองลึกก็เป็นความสงบสุขในส่วนจิตใจ ทางจิต ทางวิญญาณ ทางสติปัญญา ที่เป็นต้นเหตุของความถูกต้องโดยประการ ทั้งปวง เลยเป็นสันติภาพในทางวิญญาณ สันติภาพของสติปัญญา”

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องสันติภาพของท่านพุทธทาสนั้นไม่ได้เน้นไปที่ภาวะ ของความสงบอันเกิดขึ้นจากการไม่มีความขัดแย้งหรือความรุนแรงภายนอกเพียงอย่างเดียว หากแต่ รวมถึงสันติภาพภายในอันเกิดจากความสงบสันติภายในตัวบุคคลแต่ละบุคคล ดังนั้นสันติภาพตาม แนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุนี้จึงมีลักษณะเป็นองค์รวม อันประกอบขึ้นจากหน่วยเล็ก ๆ คือ ปัจเจกบุคคลแต่ละคน จนแผ่ขยายไปสู่สันติภาพที่กว้างใหญ่ขึ้น ซึ่งก็คือสันติภาพของโลกนั่นเอง

๔.๒ สันติภาพในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)

พระธรรมปิฎกหรือ ป.อ. ปยุตโต พระสงฆ์ของไทยผู้ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ จากองค์การยูเนสโก ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสันติภาพไว้ในกรกล่าว สัมมนาวิทยุ เรื่อง “การสร้างสันติภาพ” ในโอกาสที่คณาจารย์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยถวาย มุทิตาสักการะในวโรกาสที่ องค์การยูเนสโกถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ตีพิมพ์ในจุลสาร จุฬาสัมพันธ์ ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๕๑ จำนวนที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๓๗ มีใจความโดย ย่อดังนี้ พระธรรมปิฎกได้กล่าวถึงความหมายของสันติภาพว่า ปัจจุบันนี้ความหมายของ สันติภาพได้ขยายกว้างออกไป ไม่เฉพาะเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่จะอยู่ร่วมกัน ด้วยดี มีความสงบสุขเท่านั้น แต่หมายถึงการอยู่ในโลกทั้งหมด ในสภาพแวดล้อม ในระบบของ ชีวิตทั้งหมดที่จะอยู่ได้อย่างสันติสุข ซึ่งรวมถึงความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วย ในทัศนะของพระธรรมปิฎกซึ่งตั้งอยู่บนแนวคิดทางพระพุทธศาสนานั้นคนจะมีสันติสุข ต้องเริ่มตั้งแต่จิตใจที่มีสันติ มีความสงบ ไม่พลุ่งพล่านเร้าร้อน ไม่มีความทุกข์บีบคั้น ทำให้การดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความสงบสุข อยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์โดยไม่มีการเบียดเบียนข่มเหงซึ่งกันและกัน และรวมไปถึงการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ

พระธรรมปิฎกได้กล่าวถึงคำว่า สันติ กับคำว่า ความสุข ในภาษาทางพุทธศาสนา โดย อธิบายว่าสองคำนี้มีความสัมพันธ์กัน และคำว่าสันติสุขยังเชื่อมโยงกับคำว่า อิศราภาพ อีกด้วย โดย เริ่มจากการมีอิสรภาพจากกิเลส จิตใจที่มีความสุขจะต้องเป็นจิตใจที่มีอิสระจากกิเลส ดังนั้น สันติ หรือความสงบจึงมาพร้อมกับความสุข และความสุขต้องอาศัยอิสรภาพ ซึ่งภาษาทางพุทธศาสนา เรียกว่า วิมุตติหรือความหลุดพ้น ซึ่งก็คือความหลุดพ้นจากกิเลสและหลุดพ้นจากความทุกข์ นอกจากนั้นพระธรรมปิฎกยังกล่าวว่า ความสุขนั้นมีหลายระดับมนุษย์มักจะนึกถึงแต่ ความสุขพื้นฐานคือการบำรุงความสุขทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่การได้มาซึ่งความสุขเหล่านี้เป็น การแสวงหาทางวัตถุอันเป็นการนำมาซึ่งการแก่งแย่งกัน ความสุขของคนหนึ่งอาจจะ

กลายเป็น ความทุกข์ของอีกคนหนึ่ง ความสุขเช่นนี้จึงไม่ใช่ความสุขที่ทำให้เกิดสันติ ความสุขที่จะนำมาซึ่งสันติคือการพัฒนามนุษย์ การฝึกทั้งด้านพฤติกรรมและด้านจิตใจ การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติคือการใช้ธรรมะชุดหนึ่งที่เรียกว่า ทาน ศีล ภาวนา ซึ่งในปัจจุบัน นี้ มนุษย์มักมองแคบ ๆ ว่า ทาน ศีล ภาวนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระสงฆ์เพียงอย่างเดียว ความจริงแล้ว ทานคือการให้ ศีลคือการไม่เบียดเบียนกัน และการภาวนาซึ่งเริ่มต้นด้วยการแผ่เมตตาคือการ ปลูกฝังความรัก ความปรารถนาดีต่อกันเหล่านี้ล้วนเป็นกิจกรรมประจำวันที่มนุษย์ต้องปฏิบัติต่อกัน นอกจากนั้น พระธรรมปิฎกมองว่า ปัญหาของมนุษย์ในปัจจุบันคือการสูญเสีย ความสามารถในการมีความสุข แม้มนุษย์จะสามารถแสวงหาวัตถุมาได้มากมายแต่ก็ไม่สามารถที่จะทำให้มีความสุขได้ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องพัฒนาความสามารถที่จะทำให้มีความสุขด้วย ถ้ามนุษย์ มีความสุขง่ายขึ้นสิ่งที่จะบำรุงความสุขก็มีความจำเป็นน้อยลง ทำให้สามารถเผื่อแผ่แก่เพื่อนมนุษย์ ได้มากขึ้น นำมาซึ่งสังคมที่มีความสุขมากขึ้น และยังทำให้ลดการบริโภค ลดความสิ้นเปลืองแก่ทรัพยากรธรรมชาติไปด้วย แนวคิดในการพัฒนามนุษย์ การสร้างความสุขด้วยการมีอิสรภาพจาก กิเลสซึ่งเป็นการเพิ่มความสามารถในการมีความสุขของมนุษย์นั้น เป็นการตีความโดยไข่มุมมอง ทางพุทธศาสนา และพระธรรมปิฎกมองว่าเป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์ต่อไปในอนาคต ในหนังสือ การศึกษาเพื่อสันติภาพ

พระธรรมปิฎกได้เน้นถึงความเกี่ยวพันระหว่าง นิพพานกับสันติ โดยมองว่า สันติสูงสุดก็คือพระนิพพาน และได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า สันติ ว่า หมายถึงความสงบ ซึ่งเป็นอีกชื่อหนึ่งของพระนิพพาน ดังนั้นสันติก็คือนิพพานนั่นเอง ทักษะในการตีความคำว่าสันติภาพของพระธรรมปิฎกน่าสนใจตรงที่ได้มีการเน้นถึงความสงบหรือ สันติภายในของมนุษย์ โดยพระธรรมปิฎกได้ให้ทัศนะไว้ว่า “ชาวโลกมักมองสันติแต่ความสงบ ภายนอก มักจะไม่มองลึกเข้าไปถึงภายในจิตใจ” อย่างไรก็ตามพระธรรมปิฎกมองว่า นิยามของสันติในแง่ของความเรียบร้อยทางสังคม การไม่ทำสงคราม การไม่เบียดเบียนกันก็เป็นส่วนหนึ่งใน คำสอนทางพุทธศาสนาออกไปจากคำสอนเรื่องความสงบภายในจิตใจ โดยที่ความอยู่ดีมีสุขของ ประชาชนหรือของสังคมหรือของโลกทั้งหมดคือสันติภาพในอีกนิยามหนึ่งด้วยเช่นกัน และมองว่า เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่จะต้องบำเพ็ญตนเพื่อสันติในแง่นี้ด้วย

อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของพระธรรมปิฎกนั้น การให้ความหมายคำว่าสันติเพียงความ อยู่ดีมีสุขของประชาชน เป็นการให้ความหมายอย่างหยาบ สิ่งที่พระธรรมปิฎกได้เน้นอย่างมากใน คำสอนเรื่องของสันติภายใน โดยกล่าวว่า “ถึงแม้ไม่มีสงคราม ก็ยังไม่มีสันติภาพ” และ “สังคมที่ แกร่งแอง... ต่างคนต่างมุ่งหาผลประโยชน์ เอารัดเอาเปรียบข่มเหงกัน แม้ไม่ปรากฏเป็นการรบราฆ่า ฟันกัน ไม่เป็นสงคราม ก็จัดว่าเป็นสันติภาพไม่ได้ เพราะไม่มีความสงบที่แท้จริง” พระธรรมปิฎก ได้ให้ทัศนะที่น่าสนใจมาก คือการมองว่า “การทำลายสันติภาพก่อตัวขึ้นบนฐานข้างในจิตใจ” โดยมองว่า ก่อนที่มนุษย์จะทำร้ายกัน ทุกอย่างจะต้องเริ่มที่จิตใจ ก่อน และได้ให้คำศัพท์ทางพุทธศาสนา ๓ คำ ที่แสดงให้เห็นสาเหตุแห่งการกระทำอันนำมาซึ่ง ความไม่สงบหรือการขาดสันติภาพของมนุษย์ ได้แก่ ตัณหา มานะ และทิฐิ พระธรรมปิฎกได้ให้คำอธิบายว่า “ตัณหา” คือ ความปรารถนาในผลประโยชน์ โดย ชี้ให้เห็นว่า โลกปัจจุบันอยู่ภายใต้การครอบงำของลัทธิวัตถุนิยมในระยะที่เรียกว่าบริโภคนิยม คือ การถือเรื่องการบริโภคเป็นใหญ่ มนุษย์ถือว่า การบริโภคเป็นที่มาแห่งความสุข ดังนั้นมนุษย์จึงมี ความสุขได้ด้วยการบริโภคหรือเสพวัตถุเท่านั้น สาเหตุแห่งการกระทำอันขาดสันติภาพของมนุษย์ประการที่ ๒ คือ “มานะ” แปลว่า “ความต้องการยิ่งใหญ่” หมายความว่า ต้องการเด่น ต้องการใหญ่ ต้องการเหนือผู้อื่น โดยเฉพาะ ต้องการอำนาจ ส่วนสาเหตุประการที่ ๓ คือ “ทิฐิ” ได้แก่ ความ

เชื่อ ความเห็น ความยึดถือในความคิด ลัทธินิยม อุดมการณ์ ศาสนา ที่ทำให้เกิดความคิดว่าของตนเท่านั้นที่ดี ส่วนของผู้อื่นเลวหมด

พระธรรมปิฎกได้สรุปไว้ว่า ตัวกิเลสทั้ง ๓ คือ ตัณหา มานะ ทิฐิ นี่เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้มนุษย์ออกไปแสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่าจิตรอนสันติภาพหรือทำลาย สันติภาพ และเนื่องจากกิเลส ๓ ตัวนี้ ก่อตัวขึ้นในจิตใจของมนุษย์ เพราะฉะนั้นในที่สุดก็ต้อง แก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์ และการแก้ปัญหาที่จิตใจของมนุษย์จะได้ก็ด้วยการพัฒนามนุษย์ คือการให้มนุษย์เป็นคนที่ดีขึ้น จากทัศนะเรื่องสันติภาพของพระธรรมปิฎก เห็นได้ว่า มีการมุ่งเน้นการสร้างสันติภาพ จากภายในอันเป็นหลักสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นการสำรวจกิเลสของมนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่อง ภายในและเป็นบ่อเกิดจากการขาดสันติภาพภายในจิตใจนี้ สอดคล้องกับแนวคิดขององค์การ ยูเนสโกที่ว่า “สงครามเกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นจะต้องเสริมสร้างความปรารถนาที่จะ ปกป้องสันติภาพให้เกิดขึ้นในจิตใจของมนุษย์ด้วย”

จะเห็นได้ว่า ทัศนะเรื่องสันติภาพในมุมมองของพระธรรมปิฎกเป็นการตีความผ่านคำสอนทางพุทธศาสนา โดยการเน้นเรื่องการควบคุมตนเองของมนุษย์ไม่ให้เกิดเป็นทาสของกิเลส ซึ่งหากพุทธศาสนิกชนสามารถปฏิบัติตามอย่างจริงจัง สันติภาพจะเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอนบน แนวทางนี้ เพราะนิพพานซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชนนั้นคือสันติภาพนั่นเอง

๑.๑๒ สมาคมนักการศึกษานานาชาติเพื่อสันติภาพของโลก (NGO ของ UN)

สมาคมนักการศึกษานานาชาติเพื่อสันติภาพของโลก (NGO ของ UN) ได้ให้ความหมาย ของสงครามว่าเป็นตัวแปรผกผันตัวเดียวกับสันติภาพ หมายความว่าแตกต่างกันที่ระดับความมาก น้อย แต่ไม่ได้แตกต่างกัน หรือประเภทแตกต่างกัน เช่นเดียวกับความร้อนและความเย็น ความร้อน น้อยก็คือเย็น ความเย็นน้อยก็คือร้อน สงครามและสันติภาพมีทิศทางอยู่ตรงกันข้ามของ สภาพการณ์เดียวกัน บางครั้งให้คำนิยามสันติภาพว่า คือสภาพที่ไม่มีสงคราม (absence of war) คำนิยามดังกล่าวนี้มีข้อสังเกตว่าเป็นคำนิยามเชิงปฏิเสธ (negative) ซึ่งไม่ค่อย เหมาะสม ถ้าจะมองว่าขณะที่เลิกสงครามแล้วเรียกว่าสันติภาพได้หรือไม่ ทั้งๆ ที่ความทุกข์ยากของ ทั้งสองฝ่ายยังไม่หมดไป นักวิจัยสันติภาพหลายกลุ่มนิยมคำจำกัดความเชิงบวก (positive peace) มากกว่า เพราะคลุมไปถึงความยุติธรรมและการพัฒนาตนเองด้วย ดังที่กรีกโบราณนิยามไว้แต่ โบราณว่าสันติภาพหมายถึง สภาพที่มีระเบียบข้อบังคับที่เป็นระบบหนึ่งของการแก้ปัญหาความ ชัดแย้งโดยไม่ใช้กำลัง (the presence of order: a system for resolving conflicts without violence)

สภาหลักสูตรและการสอนของโลก (World Council of Curriculum and Instruction) ได้ ทำการวิเคราะห์ห้มนทัศน์เกี่ยวกับคำสันติภาพอย่างพิสดารในการประชุมวิชาการโลก (World conference) ที่อังกฤษเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๗๕ ได้อธิบายว่า สันติภาพเป็นศัพท์ที่ใช้กับความเป็นอยู่ของ มนุษย์ได้หลายระดับด้วยกัน แต่ละระดับให้มนทัศน์ผันแปรไปจากกัน องค์การนี้ได้วิเคราะห์ สันติภาพออกเป็น ๙ ระดับดังนี้

๑. สันติภาพภายในบุคคล (Intrapersonal peace) คือสภาพที่ไม่มี ความขัดแย้งในตัว บุคคล คือ ผู้ที่มีจิตใจสงบสุข (peace of mind)

๒. สันติภาพระหว่างบุคคล (Interpersonal peace) คือสภาพที่ไม่มี ความขัดแย้งระหว่าง บุคคล

๓. สันติภาพภายในหมู่คณะ (Intragroup peace) คือสภาพที่ไม่มี ความขัดแย้งภายในหมู่ คณะ

๔. สันติภาพระหว่างหมู่คณะต่าง ๆ (Intergroup peace) คือสภาพที่ไม่มี ความขัดแย้ง ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน

๕. สันติภาพภายในเผ่าพันธุ์ (Interracial peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งภายในแต่ ละเผ่าพันธุ์

๖. สันติภาพระหว่างเผ่าพันธุ์ (Interracial peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งระหว่าง เผ่าพันธุ์เผ่าต่าง ๆ ต่อกันและกัน

๗. สันติภาพภายในประเทศชาติ (International peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกัน ภายในชาติหนึ่ง ๆ

๘. สันติภาพระหว่างประเทศชาติ (International peace) คือสภาพที่ไม่มีความขัดแย้งกัน ระหว่างประเทศชาติต่าง ๆ

๙. สันติภาพของโลก (World peace) สภาพของทั้งโลกเป็นปกติสุขปราศจากสงคราม ความขัดแย้ง และมีความยุติธรรม

ระดับของสันติภาพทั้ง ๙ นี้เป็นการจำแนกแบบแบ่งเป็นชั้น (Hierarchical order) สูงถึงต่ำ ชั้นต่ำสุดคือสันติภาพภายในบุคคลจึงมีความสำคัญเป็นมูลฐานของระดับที่สูงขึ้นไป การแก้ไข ความขัดแย้งภายในบุคคลจึงเป็นการเริ่มต้นการขุดรากของปัญหาความขัดแย้งระดับอื่น ๆ อีก ๘ ระดับที่สูงกว่า นั่นคือทำให้การศึกษาที่มีคุณภาพแก่ประชากรทุกคน เพื่อขจัดความขัดแย้งใน ตนเองให้หมดสิ้นไปก่อนสันติภาพในระดับอื่น ๆ จะเกิดตามมา

๑.๑๓ วิธีการสร้างสันติภาพ

๑.๑๓.๑ **วิธีไร้ความรุนแรงของยีน ชาร์ป** นักวิชาการในด้านนี้ได้ใช้วิธีหลายวิธีในการจัดประเภทของการไม่ใช้ความรุนแรง ยีน ชาร์ป (Gene Sharp) เป็นผู้จัดประเภทของการไม่ ใช้ความรุนแรง ที่เน้นความเชื่อที่เป็นระบบมากที่สุด เขาได้แบ่งประเภทความเชื่อหรือหลักการที่ ปฏิเสธความรุนแรงออกเป็น ๖ ประเภท

ประเภทที่ ๑ การไม่ต่อต้าน (Nonresistance)

กลุ่มคนที่ถูกจัดอยู่ในประเภทนี้เป็นกลุ่มที่ ปฏิเสธความรุนแรงทางกายภาพทั้งปวง ไม่ว่าจะป็นระดับปัจเจกชน ระดับรัฐ หรือระดับนานาชาติ ก็ตาม พวกนี้ปฏิบัติตามหลักศาสนาของตนอย่างเคร่งครัดจะไม่ยอมเข้ามามีส่วนร่วมในการสงคราม หรือรับราชการ พวกนี้อาจปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐในเรื่องต่าง ๆ ตราบเท่าที่ไม่ขัดกับความเชื่อใน ศาสนาของตน

ประเภทที่ ๒ การตกลงประนีประนอมอย่างจริงจัง (Active reconciliation)

กลุ่มนี้ปฏิเสธ ความรุนแรงและเชื่อว่าการจะแก้ปัญหาได้เฉพาะระดับปัจเจกชนนั้น จะทำได้ด้วยการประสาน ประโยชน์และประนีประนอมกันอย่างจริงจัง คนกลุ่มนี้จะพยายามหาทางเปลี่ยนทรศนะหรือนโยบายของกลุ่มที่กำลังขัดแย้งกันด้วยการพยายามแสดงเหตุผลให้ฝ่ายตรงข้ามยอมรับ พวกนี้ไม่ เข้ามาดำเนินการโดยตรงและไม่กำหนดยุทธวิธีตายตัว โดยพวกนี้มีคติที่สำคัญ ๓ ประการคือ จะ พยายามปรับปรุงชีวิตของตนเองก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงผู้อื่น เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความสำคัญและมีคุณค่าไม่ว่าจะทำผิดมากแค่ไหน เชื่อว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า อันได้แก่ สันติภาพและความยุติธรรม

ประเภทที่ ๓ การต่อต้านทางศีลธรรม (Moral resistance)

กลุ่มนี้เชื่อว่าการชั่วเป็นสิ่งที่ไม่ ต้องต่อต้าน แต่ด้วยวิธีการในทางศีลธรรมและเป็นสันติวิธีเท่านั้น การต่อต้านทางศีลธรรมนี้หมาย รวมถึงการที่บุคคลปฏิเสธที่จะมีส่วนร่วมกับความชั่ว เช่น การทำสงคราม และการที่ปัจเจกชน จะต้องทำการบางอย่างเพื่อต่อสู้กับความชั่ว เช่น การพูด การเขียน หรือการสั่งสอน ผู้ที่เชื่อใน

แนวทางนี้แม้จะไม่เน้นไปที่การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์สังคมโดยรวม หรือมุ่งเปลี่ยนแปลง สังคมทั้งระบบ แต่ก็สนับสนุนการปฏิรูปสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยเฉพาะโดยการผ่าน กระบวนการนิติบัญญัติ ระบบการศึกษา และการพยายามชักจูงเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ประเภทที่ ๔ การไม่ใช้ความรุนแรงเป็นบางเรื่อง (Selective nonviolence)

ลักษณะเด่น ของกลุ่มนี้คือการปฏิเสธการเข้ามีส่วนร่วมในการใช้ความรุนแรงบางเรื่อง โดยมากมักเป็นสงคราม ระหว่างประเทศ แต่ในบางกรณีก็เต็มใจให้ใช้ความรุนแรงเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่าง ตามความเป็นจริงคนส่วนใหญ่อาจถูกจัดเข้าอยู่ในประเภทนี้ คือมักจะไม่เห็นด้วยที่ประเทศของตนจะ ทำสงคราม แต่อาจเห็นด้วยที่รัฐจะใช้กำลังจัดการกับปัญหาภายในบางอย่าง

ประเภทที่ ๕ สัตยาเคราะห์ (Satyagraha)

เป็นกลุ่มที่ใช้สันติวิธีตามแนวทางของ มหาตมะคานธี ผู้ที่เชื่อในสัตยาเคราะห์หรือหลักแห่งสัจจะนี้จะมุ่งเข้าถึงสัจธรรมด้วยความรักและ การกระทำ คานธีเชื่อว่าเมื่อเกิดความชั่วขึ้นในสังคม เราต้องทำทลายความชั่วนั้นตรง ๆ และ ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงมากมายหลายวิธีจะเข้ามาแทนที่การจราจล การใช้ความรุนแรงหรือการ สงครามได้ คานธีเชื่อว่าสัตยาเคราะห์ที่มีรากฐานอยู่บนความเชื่อมั่นในใจคน มีประสิทธิภาพเหนือกว่าสันติวิธีหรือปฏิบัติการไร้ความรุนแรงชนิดที่นำมาใช้เป็นนโยบายชั่วคราว

ประเภทที่ ๖ การปฏิวัติไร้ความรุนแรง (Nonviolent revolution)

คนกลุ่มนี้เชื่อว่าการ แก้ไขปัญหาทางสังคมในปัจจุบัน มีรากฐานอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทางพื้นฐานในระดับปัจเจกชน และสังคมเท่านั้น กลุ่มนี้มักจะยอมรับแนวทาง ๔ ประการคือ

๑. ให้ปัจเจกชนพัฒนาชีวิตของตนเอง

๒. พยายามให้สังคมยอมรับหลักการแนวสันติ เช่น สันติวิธี ความเสมอภาค การ ร่วมมือกัน ความ ยุติธรรม และอิสรภาพเป็นค่านิยมหลัก

๓. สร้างสรรค์ระเบียบทางสังคมที่เสมอภาคมากขึ้น มีการกระจายอำนาจ และมี เสรีภาพมากขึ้น ๔. ต่อสู้กับความชั่วในสังคมด้วยปฏิบัติการไร้ความรุนแรง คนกลุ่มนี้จะยึดมั่นกับการ ไม่ใช้ความรุนแรงอย่างเคร่งครัด

ยีน ชาร์ป ผู้ซึ่งศึกษาวิธีการสันติวิธีจากประวัติศาสตร์การต่อสู้อันยาวนานสามารถ รวบรวมวิธีการ สันติวิธีไว้ได้ ๑๔๘ วิธี จำแนกใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท (ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์, ๒๕๓๐ : ๑๖, ชัยวัฒน์ สถา อานันท์, ๒๕๓๓ : ๑๑๓-๑๒๒) ได้แก่

๑. การประท้วงและโน้มน้าวใจโดยสันติวิธี เป็นวิธีการในเชิงสัญลักษณ์ที่มีจุดมุ่งหมาย เพื่อชักจูงฝ่ายตรงข้ามหรือคนอื่น ๆ ให้มาเห็นด้วยกับฝ่ายตน หรือเพื่อแสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจ ของกลุ่ม เช่นการชุมนุม เดินขบวน การแสดงเสียดสีล้อเลียน การส่งจดหมายเปิดผนึก

๒. การไม่ให้ความร่วมมือ (No cooperation) วิธีการนี้อาจแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ ๓ กลุ่มคือ - การไม่ให้ความร่วมมือทางสังคม คือการปฏิเสธที่จะมีความสัมพันธ์ทางสังคม ตามปกติกับบุคคลที่มุ่งจะคัดค้าน การระงับกิจกรรมทางศาสนา คือบุคลากรทางศาสนา หยุดทำพิธีทางศาสนาแก่บุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือ บางทีก็ใช้วิธีความไม่ร่วมมือกับกิจกรรมประเพณีและสถาบันสังคม บางกลุ่มใช้วิธีอพยพออกเพื่อประท้วง อันเป็นการ แสดงออกถึงการไม่ยอมรับอำนาจของสถาบันทางการเมืองโดยสิ้นเชิง - การไม่ให้ความร่วมมือทาง เศรษฐกิจ เป็นการหยุดยั้ง หรือปฏิเสธที่จะมีความสัมพันธ์ ทางเศรษฐกิจอย่างเฉพาะเจาะจงอาจแยกออกได้

เป็นสองกลุ่มหลักคือ การคว่ำบาตรทาง เศรษฐกิจและการนัดหยุดงาน - การไม่ให้ความร่วมมือทางการเมือง เป็นการปฏิเสธที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ในรูปแบบที่เคยมีภายใต้สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ ในทางปฏิบัติ จะต้องมีการประชาชนจำนวนมากเข้าร่วมด้วย การไม่ให้ความร่วมมือทางการเมืองนี้อาจปฏิบัติโดยเจ้าหน้าที่รัฐบาล หรือแม้แต่โดยรัฐบาลเอง ความสำคัญของการไม่ร่วมมือทางการเมืองจะเพิ่มขึ้นตาม จำนวนผู้คนที่เข้าร่วม การไม่ให้ความร่วมมือทางการเมืองมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับ สถานการณ์ เช่น การปฏิเสธที่จะช่วยเหลือ กองกำลังของรัฐ การคว่ำบาตรการเลือกตั้ง

๓. การแทรกแซงโดยไร้ความรุนแรง

วิธีการประเภทนี้แตกต่างจากสองประเภทแรก ตรงที่วิธีการนี้เป็นการแทรกแซงเข้าไปในสถานการณ์ ซึ่งสามารถให้ผลได้ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ อาจแยกสลายหรือแม้แต่ทำลายแบบแผนพฤติกรรมที่มีอยู่ นโยบาย ความสัมพันธ์ หรือสถาบันที่ ควรคัดค้าน วิธีการประเภทนี้บางครั้งก็ก่อให้เกิดแบบแผนพฤติกรรม หรือสถาบันใหม่ที่ประชาชน พอใจ วิธีการแทรกแซงโดยไร้ความรุนแรงนี้อาจเป็นการมุ่งแทรกแซงทางจิตวิทยา ทางกายภาพ ทางสังคม เศรษฐกิจหรือการเมืองก็ได้ เช่น อาจหมายถึงการอดอาหารประท้วง การนั่งยึดเอื้อ การ ขวางกั้นพาหนะกีดขวางทางเดิน การยึดพื้นที่ก่อสร้าง การแสดงมหรสพล้อการเมืองเผด็จการ การ ทุ่ม สิ้นค้าตีตลาด การตั้งองค์กรเศรษฐกิจแบบใหม่ขึ้นมา การตั้งรัฐบาลหรือสถาบันซ้อน การยอม เข้าคุกจนล้น หรือแม้กระทั่งการสร้างภาระหนักแก่ระบบบริหารด้วยการที่ประชาชนจงใจเรียกใช้ บริการอย่างล้นหลาม ก็ถือ เป็นการแทรกแซงทางการเมืองโดยไร้ความรุนแรงได้ วิธีการนี้เป็นการ ทำลายโดยตรงและฉับพลันกว่า

๒ วิธีแรกที่กล่าวมา ถ้าประสบความสำเร็จชัยชนะมักจะเกิดขึ้น อย่างรวดเร็วกว่าการใช้วิธีการก่อนหน้า นี้ เพราะการแทรกแซงโดยตัวของมันเองจะมีผลในทาง แยกสลายซึ่งยากจะมีสิ่งใดทนทานได้ในระยะยาว แต่ผลลัพธ์ก็ไม่ได้หมายความว่า จะประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็วเสมอไป เพราะในบางที่ก็อาจนำมาซึ่งการ ปรามปรามอย่างรุนแรงและ รวดเร็วกว่าวิธีการต่าง ๆ ทั้ง ๓ ประเภทคือการชักชวน การไม่ให้ความร่วมมือ และการแทรกแซง โดยไม่ใช้ความรุนแรง มีการปฏิบัติเป็นตัวอย่างมาแล้วในอดีต เป็นการดำเนินการโดยจงใจ เพื่อตอบสนองความต้องการในสถานการณ์ขัดแย้งขณะนั้น วิธีการเหล่านี้แพร่ขยายไปทั่วโดยอาจมีการ ปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมใหม่บ้าง วิธีการทั้งหมดล้วนมีรากฐานมาจากทฤษฎีแห่งอำนาจที่ว่า อำนาจดำรงอยู่ได้ด้วยการยอมรับเชื่อฟังจากประชาชน ฝ่ายประชาชนนั่นเองเป็นผู้ใช้ อำนาจในการเชื่อฟังของตน การยุติการเชื่อฟังจึงเป็นการใช้อำนาจเพื่อลดทอนหรือแยกสลายอำนาจ เดิมนั่นเอง ประเด็นที่ต่อเนื่อง ตามมาก็คือสันติวิธีหรือปฏิบัติการไร้ความรุนแรงมีพลวัต (Dynamism) อย่างไร การอธิบายพลวัตของ ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงหมายถึงการอธิบายว่า ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับชัยชนะได้อย่างไร และทำให้ฝ่ายตรงข้ามพ่ายแพ้ลง ได้อย่างไร ยีน ชาร์ป อธิบายว่า หากการปฏิบัติการประสบความสำเร็จจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งในสามแนวทางใหญ่ ดังนี้

๑. การเปลี่ยนทัศนคติ (Conversion) เมื่อใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรงแล้ว ฝ่ายตรงข้ามจะมี ปฏิกริยาต่อการกระทำที่ไร้ความรุนแรง จนในที่สุดจะเกิดทัศนคติใหม่ขึ้นโดยให้การยอมรับต่อ เป้าหมายของผู้ ปฏิบัติการเหล่านั้น ดังที่เกิดในการเดินขบวนขับไล่ประธานาธิบดี มาร์กอสแห่ง ฟิลิปปินส์เมื่อปี ๑๙๘๖

๒. การโอนอ่อนผ่อนตาม (Accommodation) คือฝ่ายตรงข้ามยอมตามข้อเรียกร้อง และ ปรับเปลี่ยนเข้ากับสถานการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้น โดยมีได้เปลี่ยนทัศนคติของตนเองแต่อย่างไร ตัวอย่างใน กรณีนี้เช่น

การนัดหยุดงานทำให้โรงงานไม่สามารถดำเนินงานต่อไปได้ โรงงานก็ขาดทุน ผู้บริหาร จึงยอมขึ้นเงินเดือน เพราะเห็นว่าจะก่อให้เกิดผลเสียหายเชิงธุรกิจน้อยที่สุด

๓. การบังคับโดยไม่ใช้ความรุนแรง (Nonviolent coercion) ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง อาจทำให้อำนาจของคู่ต่อสู้ลดทอนหรือถูกทำลายลง จนไม่สามารถจะควบคุมสถานการณ์ได้ เช่น การพ่ายแพ้ของประธานาธิบดีมาร์กอสต่อพลังชาวฟิลิปปินส์ บางส่วนก็เป็นผลมาจากการที่ฐานค้ำ จนอำนาจของตนถูกลดทอนลงไป กำลังส่วนใหญ่ที่เคยสนับสนุนมาร์กอสยุติการเชื่อฟัง ประธานาธิบดีมาร์กอสจึงต้องพ่ายแพ้และเดินทางออกนอกประเทศ นั่นหมายถึงว่ามาร์กอสถูกบีบ ให้พ่ายแพ้ด้วยปฏิบัติการไร้ความรุนแรงอันทำให้อำนาจของมาร์กอสต้องถูกแยกสลาย

๑.๑๓.๒ แนวทางการส่งเสริมสันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ

แม้ว่าสันติภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์และสังคมทุก ๆ ระดับปรารถนาจะเกิดขึ้น แต่ยังไม่มีความชัดเจนในวิธีการใดที่จะทำให้มนุษย์และสังคมประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์สันติภาพให้เกิดขึ้นมาได้ ดังนั้น สันติภาพในแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุจึงเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับมนุษย์และสังคม ซึ่ง ท่านพุทธทาสภิกขุได้เสนอแนวทางการส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่านไว้ ๒ ส่วนด้วยกัน ได้แก่ ส่วนปัจเจกบุคคลกับส่วนสังคม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวทางส่งเสริมปัจเจกบุคคล

๑. ส่งเสริมให้บุคคลมีการศึกษาดีหรือถูกต้องสมบูรณ์ ไม่เป็นการศึกษาแบบสุนัขหางด้วน คือ ต้องมีความรู้ทั้งด้านวิชาชีพและมีความรู้ด้านศีลธรรมหรือธรรมะสำหรับความเป็นมนุษย์ที่ ถูกต้องหรือสมบูรณ์ด้วย

๒. ส่งเสริมให้บุคคลมีสุขภาพอนามัยดีหรือถูกต้องทั้งทางกาย ทางจิต และทางสติปัญญา สุขภาพอนามัยดีทางกายคือร่างกายไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของจิต สุขภาพ อนามัยดีทางจิตคือ จิตปกติ ไม่เป็นคนวิกลจริต ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส พร้อมทั้งจะเป็นที่ตั้งของ สติปัญญา และสุขภาพอนามัยดีทางสติปัญญาคือไม่มีความเห็นผิด เข้าใจผิด เชื่อผิด และไม่เป็นทาส ของกิเลส พร้อมทั้งจะแก้ปัญหาทุกอย่างให้ลุล่วงไปด้วยดี

๓. ส่งเสริมให้บุคคลมีครอบครัวที่ดีหรือถูกต้อง หรือไม่มีปัญหาครอบครัว คือ มีความ เป็นอยู่ที่ถูกต้องต่อกันและกันตามหลักธรรมะเรื่อง ทิศ ๖ ได้แก่ ทิศข้างหน้าคือบิดามารดา ทิศข้าง หลังคือลูกหลาน ทิศข้างซ้ายคือมิตรสหาย ทิศข้างขวาคือครูบาอาจารย์ ทิศข้างบนคือผู้มีอำนาจ ผู้บังคับบัญชา พระมหากษัตริย์ สมณะสงฆ์ ทิศข้างล่างคือคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา คนยากจน คนใช้ คนกรรมกร

๔. ส่งเสริมให้บุคคลมีระบบเศรษฐกิจที่ดี คือ เป็นบุคคลที่ไม่ยากจน ไม่เดือดร้อน มี ระบบเศรษฐกิจที่เรียกว่ากินอยู่พอดีเท่าที่จะให้สำเร็จประโยชน์ในการเป็นอยู่ แล้วทำหน้าที่ได้ มากมาย ถ้ามีเหลือก็ใช้ไปเพื่อประโยชน์ของสังคมหรือสาธารณประโยชน์

๕. ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักธรรมะดี จินรู้ว่าธรรมะคือหน้าที่ที่ถูกต้องของมนุษย์ หน้าที่ แบ่งเป็น ๒ ชั้น ได้แก่ หน้าที่ชั้นที่หนึ่งพื้นฐานทั่วไปคือ ให้รอดชีวิตอยู่ได้ ต้องทำทุกอย่างเพื่อให้ ชีวิตรอดอยู่ได้ เป็นหน้าที่ระดับโลกียะ และหน้าที่ชั้นที่สองคือ ให้รอดจากความทุกข์ ความบีบคั้น ของโลก เป็นหน้าที่ระดับโลกุตระ ดังนั้น แม้ว่าบุคคลจะมีหน้าที่อย่างโลกียะ ให้รอดชีวิตอยู่ได้ใน โลก แต่ต้องมีชีวิตอย่างโลกุตระคือ มีหน้าที่ไม่ให้เรื่องโลก ๆ ความเห็นแก่ตัว ภูของกุกุมครอบงำ ทำให้เป็นทุกข์ได้

๖. ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนไม่เห็นแก่ตัว คือ รักผู้อื่น เพราะนำหลักธรรมะสูงสุดมาใช้ คือ ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เรามีปัญหาคือ ความทุกข์อย่างเดียวกัน คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างเดียวกัน แล้วเราจะเบียดเบียนกันทำไม เราจะเอาเปรียบกันทำไม เราจะรังเกียจกัน ทำไม เราจึงรักผู้อื่น

๗. ส่งเสริมให้บุคคลมีศีลธรรม คือ มีการคิด การพูด การกระทำที่เป็นไปเพื่อให้เกิดความ ปกติ ความสงบสุขหรือสันติภาพ แต่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาโกลาหลวุ่นวายวิกฤตการณ์ใด ๆ ที่ตรงกันข้าม

๘. ส่งเสริมให้บุคคลมีสัมมาทิฐิ คือ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความรู้ที่ถูกต้อง ย่อมจะก่อให้เกิด การคิด การพูด และการกระทำที่ถูกต้องตามไปด้วย สัมมาทิฐิจึงเป็นความรู้ที่เป็น รากฐานของศีลธรรม

๙. ส่งเสริมให้บุคคลเป็นคนมีชีวิตเย็น ชีวิตเย็นนี้มี ๒ แบบ คือ ชีวิตเย็นอย่างผู้มีกิเลสแต่ กิเลสไม่เกิดขึ้น เพราะสามารถควบคุมเอาไว้ได้ เรียกว่า “ชีวิตเย็นแบบชาวโลก” และ “ชีวิตเย็นอย่าง ผู้ไม่มีกิเลส” คือ แบบของพระอรหันต์ เพราะหมดกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้ว ไม่มีกิเลสเกิดขึ้นอีก

แนวทางส่งเสริมส่วนสังคม

๑. ส่งเสริมให้สังคมมีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้อง ซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “ธัมมิก สังคมนิยม” กล่าวคือ ระบบที่คนผู้ารวยกับคนยากจนอยู่ร่วมกันได้ โดยการร่วมมือกันทำประโยชน์ เพื่อส่วนรวม การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับทะนุบำรุง ส่งเสริมรักษาทรัพยากรของธรรมชาติ และทำสิ่งที่มีค่าน้อยให้มีความมาก หรือทำสิ่งที่ไม่มีความค่าให้ กลายเป็นของมีค่า และเป็นระบบเศรษฐกิจที่จัดการให้มนุษย์ได้รับประโยชน์สูงสุดทางจิตวิญญาณ คือบรรลุมรรค ผล นิพพาน

๒. ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการอยู่ร่วมกันอย่างถูกต้อง กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะ เป็นคนผู้ารวยหรือคนยากจนก็ตาม ต่างก็พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ โดยมีหลักธรรมที่เป็นพื้นฐาน ทางจิตใจคือมีความรู้สึกว่าทุกคนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งสิ้น

๓. ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการเมืองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบที่ทำให้อยู่กันอย่างผาสุก โดยไม่ต้องใช้ ศาสตร์ โดยไม่ต้องใช้อำนาจ และระบบการเมืองซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ ต่าง ๆ เช่น รัฐบาล การบริหาร ตุลาการ นิติบัญญัติ รัฐสภา พรรคการเมือง เป็นต้น จะต้องศีลธรรม คือ ความถูกต้องเป็นหลักในการปฏิบัติทั้งนักการเมืองและประชาชน

๔. ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการปกครองที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระบบการปกครองทั้งหลาย ที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตาม ต้องถือเอาธรรมะคือ ความถูกต้องเป็นใหญ่ มีความถูกต้องเป็น หลัก โดยที่ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองก็ต้องมีธรรมะ มีศีลธรรม คือ ไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ ธรรมะ

๕. ส่งเสริมให้สังคมมีระบบศีลธรรมและศาสนาที่ถูกต้อง ศีลธรรมที่ถูกต้องคือศีลธรรม ที่เป็นไปตามหลักของศาสนาที่ถูกต้อง เพราะศีลธรรมเป็นผลผลิตที่ออกมาจากหลักเกณฑ์ของ ศาสนา เพราะฉะนั้นศาสนา จะต้องเป็นระบบที่ถูกต้องด้วย ศาสนาที่ถูกต้องจึงหมายถึง ศาสนาที่ มนุษย์สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ถูกต้องคือสันติภาพแก่มนุษย์

๖. ส่งเสริมให้สังคมมีระบบการศึกษาที่ถูกต้อง ไม่เป็นการศึกษาชนิดสุนัขหางด้วน กล่าวคือ การศึกษาจะต้องสอนให้คนมีทั้งความรู้ความสามารถทั้งด้านวิชาการและการประกอบ อาชีพได้อย่างถูกต้อง มีศีลธรรมเหมาะสมแก่ความเป็นมนุษย์ สามารถพัฒนามนุษย์ให้เป็นผู้ที่มี จิตใจสูงคือ ทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์คือ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เป็นสาวกที่ ดีของศาสนา

๗. ส่งเสริมให้สังคมมีระบบนิเวศวิทยาที่ถูกต้อง ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงระบบการกำจัด มลภาวะเท่านั้น แต่มีความหมายกว้างไปจนถึงวิทยาการสำหรับการเป็นอยู่ทุกแขนง ทุกทิศทาง ทุก ระดับ ที่ถูกต้อง โดยการดำเนินการให้มีลักษณะพอดี และสามารถควบคุมให้มีความเรียบร้อย มีความสงบสันติสุขได้ เรียกว่า นิเวศวิทยาที่ถูกต้อง เหมาะสมแก่ความมีสันติภาพ สรุปได้ว่า แนวทางส่งเสริมสันติภาพในแนวคิดของท่าน พุทธทาสภิกขุตั้งที่กล่าวมานี้ ได้แก่ การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่ และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางดังที่กล่าวในเบื้องต้นให้เป็นไปพร้อม ๆ กัน ทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและส่วนสังคม สันติภาพก็จะเกิดขึ้นแก่สังคม โลก

จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เป็นจุดร่วมที่สำคัญของแนวคิดเรื่อง สันติภาพของแต่ละแนวคิดนั้น คือสันติภาพมิใช่ ภาวะที่ปราศจากสงครามเท่านั้น หากแต่สันติภาพ จะต้องประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ มากมาย เช่น ความสงบสันติภายในจิตใจของบุคคล แต่ละคน สันติภาพภายในสังคมและโลก เมื่อเกิดความขัดแย้งใด ๆ ขึ้น ไม่ว่าจะระหว่าง ประชาชนกับรัฐหรือ รัฐกับรัฐก็ตาม จะต้องขจัดความขัดแย้งเหล่านั้นด้วยสันติวิธี นอกจากนี้ยัง จะต้องดูแลสังคมแต่ละสังคมมิให้เกิดการกระทำความรุนแรงเชิงโครงสร้างขึ้นภายในสังคมด้วย

๑.๑๔ แนวคิดเรื่องสันติภาพในทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา นอกจากเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชนชาติไทยมีศิลปวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้ามาในอดีตแล้ว ก็ยังคงเป็นสถาบันหลักของประเทศ และเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมไทยอยู่แม้ในปัจจุบัน เพียงแต่รอเวลาและรอความสามารถของคนไทยที่จะนำศักยภาพของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่อย่างสูง เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการร่วมพัฒนาภูมิธรรมภูมิปัญญาของมนุษยชาติให้อารยธรรมของโลกเจริญประณีตยิ่งขึ้น บทบาทพระพุทธศาสนากับการสร้างสันติภาพโลกพอสรุปได้ดังนี้

๑.๑๔.๑ พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรม

พระธรรมปิฎกกล่าวว่ชนชาติหนึ่ง ๆ นอกจากมีหน้าที่ต้องพัฒนาประเทศชาติของตนเอง แล้ว ก็พึงมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และส่งเสริมอารยธรรมโลกด้วย ชนชาติไทยเป็นชนชาติที่เก่าแก่มาชนชาติหนึ่ง มีวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าอย่างสูงมาตลอดเวลายาวนาน จึงได้มีส่วนร่วมในการสร้างเสริมอารยธรรมของโลกด้วย แม้ว่าจะอยู่ในขอบเขตที่ไม่กว้างนัก ส่วนร่วมที่ว่านี้ก็คือ ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจนมีแบบแผนเป็นของตนเอง อย่างที่เรียกว่ามีเอกลักษณ์ของความเป็นไทยเด่นชัด ศิลปวัฒนธรรมไทยเหล่านี้มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

พระพุทธศาสนา นอกจากเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชนชาติไทยมีศิลปวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้ามาในอดีตแล้ว ก็ยังคงเป็นสถาบันหลักของประเทศ และเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมไทยอยู่แม้ในปัจจุบัน เพียงแต่รอเวลาและรอความสามารถของคนไทยที่จะนำศักยภาพของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่อย่างสูง เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการร่วมพัฒนาภูมิธรรมภูมิปัญญาของมนุษยชาติให้อารยธรรมของโลกเจริญประณีตยิ่งขึ้น

เหตุผลสำคัญที่พระพุทธศาสนาที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรมโลกก็คือ พระพุทธศาสนาเป็น *ศาสนาแห่งปัญญา* ดังในกรณีประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย ตระหนักแล้วว่า แม้ประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าในด้านวัตถุและระบบต่าง ๆ แล้วอย่างมากมาย แต่ก็ยังเก้ล่อนกล่นไปด้วยปัญหามานานัปการ ทั้งที่ยังแก้ไม่ได้

และที่เกิดประดังขึ้นมาใหม่ ไม่สามารถบรรลุสันติสุขที่แท้จริงได้ เขาจึงคิดว่าวัฒนธรรมและอารยธรรมของเขา เติบโตพลาด หรือขาดปัจจัยหรือองค์ประกอบสำคัญบางอย่างไป และจึงพากันแสวงหาวิถีทางที่ถูกต้องหรือหา ปัจจัยสำคัญที่ขาดนั้น

สิ่งที่ขาดไปในอารยธรรมของชนชาติที่พัฒนาแล้วเหล่านี้ก็คือ การพัฒนาจิตใจ และพัฒนา พัฒนาปัญญา ซึ่งถือว่าการพัฒนาทั้งสองด้านนี้ เป็นหลักการของพระพุทธศาสนา ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึง อำนวยประโยชน์ มีคุณค่าอย่างยิ่งต่ออารยธรรมของมนุษยชาติเพราะสามารถชี้แนวทางที่จะทำให้การพัฒนา อารยธรรมดำเนินไปอย่างถูกต้องสมบูรณ์ ส่งผลให้มวลมนุษยย์ประสบสันติสุขและอิสรภาพได้ตามความมุ่ง หมาย

ในทางตรงกันข้ามประเทศที่ด้อยพัฒนา กลับปล่อยให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมหรือสูญ หายไปจากประเทศของตน การที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุว่า ประเทศเหล่านี้คอยรับเอาซึ่งความเจริญทางวัตถุ หรือมุ่งพัฒนาประเทศของตนโดยมุ่งเน้นความเจริญทางวัตถุเพื่อให้เกิดการพัฒนาประเทศเท่าเทียมกับประเทศ พัฒนาทั้งหลาย จึงละเลย ไม่ใส่ใจ หรือทอดทิ้งคุณค่าทางจิตใจ และปัญญาในพระพุทธศาสนาที่ตนมีอยู่แล้ว ไม่รู้จักศึกษานำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ดังนั้นทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนาจะต้องหันมาศึกษาพระพุทธศาสนา นำเอาคุณค่าทางจิตใจและปัญญามาใช้นำทางการจัดระบบชีวิตให้ได้ผลดี และเพียรพยายามสร้างสรรค์ความ เจริญก้าวหน้าทางวัตถุ วิทยาการ และระบบต่าง ๆ รวมทั้งนำแนวทางพัฒนาจิตใจและปัญญามาเสริมใน องค์ประกอบหรือปัจจัยที่ตนเองขาดไป

กล่าวโดยสรุป ชนชาติไทยสามารถมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างอารยธรรมของโลก ด้วยการ มอบสมบัติอันล้ำค่าของตน ได้แก่ “พุทธธรรม” ให้แก่ชนทุกชาติที่กำลังต้องการ ในฐานะที่พระพุทธศาสนานั้น เป็นส่วนเติมเต็มแห่งอารยธรรมของมวลมนุษยย์

๑.๑๔.๒ พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างสันติภาพแก่โลก

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานอารยธรรมที่สำคัญของโลกดังที่กล่าวมาแล้ว พระพุทธศาสนายังมุ่ง ประโยชน์สุข และสันติภาพให้แก่บุคคล สังคม และชาวโลกได้ หากศึกษาในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนามีทั้ง การสร้างสรรค์อารยธรรมและสันติภาพแก่มวลมนุษยย์ นั่นคือ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศอินเดียหรือ ชมพูทวีป พระพุทธศาสนาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอินเดีย กล่าวคือ

สังคมอินเดียเคยนับถือพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด ผู้สร้างผู้บันดาลทุกสิ่ง มีการบูชาัญญเทพ เจ้า แล้วก็มีกำหนดมนุษย์เป็นวรรณะต่าง ๆ โดยชาติกำเนิด เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็น ศูทร แล้วก็ถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ที่ติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้ากับพระพรหม เป็นผู้รู้ความต้องการของพระองค์ เป็นผู้รับเอาคำสั่งสอนมารักษา มีการผูกขาดการศึกษาให้อยู่ในวรรณะสูง คนวรรณะต่ำเรียนไม่ได้ เป็นต้น

เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเหล่านี้อย่างมากมาย เช่น เรื่อง วรรณะ ๔ พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับ แต่ให้ถือหลักว่า “คนมิใช่ประเสริฐหรือต่ำทรามเพราะชาติกำเนิด แต่ จะประเสริฐหรือต่ำทรามเพราะการกระทำ” แล้วก็มิให้มัวหวังผลจากการอ่อนนอบบูชาัญญ สอนให้เปลี่ยน การบูชาัญญหรือเลิกการบูชาัญญ ให้หันมาหวังผลจากการกระทำ นี่คือการ “ประกาศอิสรภาพของมนุษย์”

เมื่อถือว่ามนุษย์จะดีจะประเสริฐอยู่ในการกระทำ มนุษย์ต้องพัฒนาชีวิตของตน ทั้งพัฒนา พฤติกรรม (ศีล) พัฒนาจิตใจ (สมาธิ) และพัฒนาปัญญา (ปัญญา) ขึ้นไปมนุษย์จึงประเสริฐได้ ดังามได้ ด้วยการ

ฝึกฝนพัฒนาตน ด้วยการศึกษาเรียนรู้ เพราะฉะนั้นจึงต้องเสริมปัญญา มนุษย์ทุกคนจะต้องได้รับการศึกษา เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงทำให้เกิดการศึกษาแบบที่เรียกว่า “การศึกษามวลชน”

ในประเทศอินเดียเราสามารถพูดได้ว่า การศึกษาหลายเป็นการศึกษามวลชนได้เพราะการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา ก็แสดงว่าพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่ออารยธรรมของโลก เพราะว่าเมื่ออินเดียเจริญขึ้นแล้ว อินเดียก็เป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของอารยธรรมของโลก ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ มีการริเริ่มใหม่ คือการถือหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติโดยความสามัคคีระหว่างศาสนาต่าง ๆ นั่นคือพระเจ้าอโศกมหาราชได้ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ทั้ง ๆ ที่พระองค์เป็นราชาในแบบสมัยโบราณที่มีอำนาจเต็มที่ แต่เมื่อนับถือพระพุทธศาสนาก็ถือหลักเมตตา อุปถัมภ์บำรุงทุกศาสนา และให้ศาสนิกชนในศาสนาต่าง ๆ อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกัน ยอมรับหลักธรรมของกันและกัน ไม่ทะเลาะ ไม่ใช้กำลัง ไม่ใช้ความรุนแรง

ในประเทศตะวันตกได้พยายามต่อสู้เพื่อสร้างหลักการแห่งเสรีภาพทางศาสนาขึ้นมาด้วยความยากลำบาก เพราะประเทศตะวันตกนั้นเป็นดินแดนของการรบราฆ่าฟันทางศาสนา มีการข่มเหง เบียดเบียน เพราะนับถือศาสนาต่างกัน (Persecution) และมีสงครามศาสนา (Religious Wars) มากมาย และพวกเขาได้พยายามดิ้นรนที่จะให้เกิดขันติธรรม (Tolerance) ซึ่งต่างจากพระเจ้าอโศกมหาราชที่ใช้หลักการทางพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดสันติภาพขึ้นมาในประเทศในสมัยนั้นได้

๑.๑๔.๑ ส่งเสริมให้แต่ละคนพัฒนาตนให้สมบูรณ์แล้วมุ่งสู่ประโยชน์สุขต่อสังคมและโลก

พระสงฆ์เป็นชุมชนของผู้ที่ได้อุทิศตัวมุ่งมาสู่การฝึกฝนพัฒนาตน หรือเรียนรู้ตามหลักของไตรสิกขา แต่ในขณะที่เดียวกันนั้น พระสงฆ์ก็เป็นชุมชนของผู้ที่อุทิศตัวเพื่อประโยชน์สุขของสังคมส่วนรวมอย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์

ทั้งนี้เพราะว่า ผู้ที่ฝึกฝนพัฒนาตนดีแล้ว สมบูรณ์แล้ว ก็จะไม่มียะอะไรต้องทำเพื่อตนเองต่อไปอีก คือเป็นผู้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ทั้งนี้เพราะว่า ประโยชน์ที่แท้จริงของมนุษย์ก็คือการมีชีวิตประกอบด้วย พุทธกรรม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) ที่ได้พัฒนาสมบูรณ์แล้ว เมื่อบรรลุประโยชน์ตนแล้วชีวิตที่เหลืออยู่ก็อุทิศให้แก่โลกได้เต็มที่ ดังคติของพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ในการส่งพระสาวกออกไปเพื่อการศึกษาแก่ประชาชน ที่ตรัสว่า

“จรถ ภิกขเว จาริกิ พุขชนหิตาย พุขชนสุขาย โลกานุกมปาย” แปลว่า “เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่ชนจำนวนมาก เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขของชาวโลกในการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาแห่งโลกครั้งที่ ๒ ในระหว่างวันที่ ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ได้กล่าวสรุปถึงการประชุมกลุ่มที่เกี่ยวกับสันติภาพของโลก โดยมีเป้าหมายดังนี้

๑) ด้านเอกภาพของชาวพุทธ หลังสงครามเย็น ขณะนี้ พวกเรากำลังเผชิญหน้ากัน ระหว่างสงครามการแบ่งเชื้อชาติ และศาสนาซึ่งอาจกล่าวได้ว่า รุนแรงกว่าที่คิด และภาวะวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมและความขาดแคลนแหล่งธรรมชาติ ก็ปรากฏชัดยิ่งขึ้น ปัญหาทั้งหมดนี้มีสาเหตุมาจากตณหาและโลภะ เทคโนโลยีเป็นสาเหตุของความละโมภและความเกลียดชังกัน อันนำไปสู่การทำลายล้างซึ่งกันและกัน

การกำหนดท่าทีชัดเจนต่อธรรมชาติของมนุษย์และความเข้าใจจุดมุ่งหมายของชีวิต สามารถกำหนดทิศทางของการพัฒนามนุษย์ได้ มนุษย์ทุกคนมีสิทธิเสมอกัน เพื่อได้มาซึ่งความเสมอภาคกัน เราต้องมีเอกภาพ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่มีเหตุและผล บัดนี้ ถึงเวลาที่เรากำลังจัดความละโมภโภโลกมากแล้ว หันมาอยู่ร่วมกันอย่างมีเอกภาพ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์แต่ละคนที่เป็นสมาชิกของสังคมพึงระลึกถึงกัน มีน้ำใจประสานกลมกลืนพร้อมที่จะร่วมมือกัน เริ่มตั้งแต่ทางกายเราก็มีเมตตาต่อกัน ปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตา ช่วยเหลือเอาธุระต่อกัน ทางวาจาเราก็พูดด้วยน้ำใจรักกัน ในจิตใจเราก็คิดปรารถนาดีต่อกัน ในการอยู่ร่วมกัน มีของอะไร หรือได้รับสิ่งใดมาก็มาแบ่งปันกัน ในการรักษาสุขภาพของสังคมเราก็รักษาระเบียบวินัย มีศีลเสมอกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่กัน และปฏิบัติตามกฎกติกาของส่วนรวม เราก็มีความเชื่อมั่น ยึดถือและเข้าใจหลักการสำคัญของประชาธิปไตยร่วมกัน ตลอดจนเข้าใจร่วมกันในความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตที่จะรองรับความเป็นมนุษย์ของเราไว้ด้วยกัน เพียงเท่านั้นก็อยู่เป็นสุขและพัฒนาได้ดีแน่ บนฐานแห่งความสัมพันธ์ที่ตักตวงมั่นคง โดยที่แต่ละคนก็มีความระลึกถึงกันมีน้ำใจประสานร่วมมือต่อกัน สังคมก็ยึดเหนี่ยวเกาะกุมกันอยู่ให้เกิดภาวะที่เรียกว่า **เอกภาพ** หลักการดังกล่าวนี้ก็คือ **หลักสาราณียธรรม ๖ ประการ**

๒) ด้านพระพุทธศาสนาและสันติภาพของโลก มนุษย์ในโลกปัจจุบัน อาจภูมิใจในความอิสระของตนเอง แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เพื่อให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ จำเป็นต้องให้เขาเรียนรู้ความจริงที่ว่า ถึงแม้เราจะมีอิสระทางกาย แต่ทางใจกลับยังเป็นทาสอยู่ วิธีการที่ทำให้มนุษย์เป็นอิสระทางใจได้ก็คือ การไขปริศนาสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความมั่นคงปลอดภัย

สรุป

การศึกษาเรื่องสันติภาพได้มีอย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ของมนุษย์เพราะว่าสันติภาพเป็นเหมือนเป้าหมายซึ่งมนุษย์ทุกคนต่างต้องการแต่เป็นไปในรูปแบบที่ไม่ปรากฏชัดเจน เนื่องจากมนุษย์ในยุคต่าง ๆ ต้องการขยายขอบเขตทั้งการครอบครองเพื่อแสวงหาอำนาจทั้งทางด้านการเมืองการปกครองและด้านเศรษฐกิจ ความเจริญมั่งคั่งในแต่ละยุคสมัยซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดสงครามที่ปรากฏชัดเจนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์นั่นเองเป็นผู้สร้างความขัดแย้งและสงครามซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนหวาดกลัวไม่พึงพอใจ จนต้องการแสวงหาวิธีการเพื่อสร้างสันติภาพขึ้นด้วยหลักการและกระบวนการต่าง ๆ เพื่อลดระดับหรือหยุดความรุนแรงซึ่งเป็นบ่อเกิดของสงคราม

การศึกษาเรื่องสันติภาพเริ่มเป็นกระบวนการเชิงรูปธรรมเมื่อจบสงครามโลกซึ่งนำความสูญเสียและความทุกข์ทรมานมาสู่มนุษยชาติจนทุกคนเห็นโทษของความขัดแย้งและมองเห็นคุณประโยชน์ของการสร้างสันติภาพควบคู่ไปกับการสร้างหลักเกณฑ์ทางมนุษยธรรมเพื่อเป็นมาตรการในการหยุดการทำร้ายมนุษย์ให้ลึกซึ้งเข้าไปสู่ต้นเหตุของความขัดแย้งรุนแรงต่าง ๆ ที่มีผลมาจากผลประโยชน์ของกลุ่มคน หรืออำนาจที่สร้างความขัดแย้งและความรุนแรงให้เกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา สันติภาพที่แท้จริงมิใช่ปรากฏอยู่ภายนอก แต่มันต้องมีในภายในใจเราต่างหาก ขณะใจเราก็คือขณะโลก เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และอริยสัจ ๔ เป็นวิถีทางที่ดีที่สุดที่จะช่วยให้โลกพบสันติภาพ การปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ย่อมสามารถบรรลุสิ่งที่พึงประสงค์ได้อย่างแท้จริง

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายความหมายและความสำคัญของสันติภาพ
๒. ความเป็นมาของกระบวนการศึกษาสันติภาพเป็นอย่างไร? จงอธิบาย
๓. ทฤษฎีสันติภาพของตะวันตกมีเท่าไร? อะไรบ้าง? จงอธิบาย
๔. พระพุทธศาสนากล่าวถึงสันติภาพไว้อย่างไร? ท่านพุทธทาสภิกขุและพระธรรมปิฎก (ปยุตฺโต) อธิบายเรื่องสันติภาพไว้อย่างไร?
๕. วิธีการสร้างสันติภาพตามแนวความคิดของ ยีน ชาร์ป (Gene Sharp) เป็นอย่างไร? จงอธิบาย